

Володимир П. Стахів

ПРОЦЕС
ПРОТИ Б. СТАШИНСЬКОГО

Видавництво ПРОЛОГ — Нью-Йорк, 1962

diasporiana.org.ua

Володимир П. Стахів

ПРОЦЕС
ПРОТИ Б. СТАШИНСЬКОГО

Відбитка з журналу «Сучасність» — ч. 11 і 12 за 1962 рік

Дослідно-видавниче об'єднання ПРОЛОГ

PROLOG, INC.

875 West End Ave., New York 25, N. Y.

Читачам нашого журналу уже відомий хід процесу проти радянського громадянина Богдана Миколайовича Сташинського. Відомий він на підставі інформацій чужомовної преси та радіомовлень у різних країнах світу, а також на підставі звітувань українських періодиків, що передруковували вищезгадані інформації, а згодом — звіти за окремим бюлетенем ЗЧ ОУН, який за редакцією д-ра Г. Васюковича появлявся в Карлсруе п. н. «Українська кореспонденція». Але не зважаючи на цей факт, конечним є подати українській громаді до відома децю докладніший звіт про цей процес, бо і чужоземні кореспонденти, і згадана «УК» просто не були спроможні детально з'ясувати всі справи: перші тому, що були обмежені місцем у своїх газетах чи встановленим часом у радіомовленнях і мусили в майже телеграфному стилі підкреслювати якнайсуттєвіші справи, розглянені судом, перед яким провадився процес; а «УК», зрозуміло, звітувала про всю справу радше з перспективи політичних вимог ЗЧ ОУН. Цими двома твердженнями ми аж ніяк не маємо на думці будь-який «суб'єктивізм» згаданих інформаторів преси, а тільки неповність цих інформацій. Навпаки, треба підкреслити об'єктивність та коректність у звітуванні чи не всіх без винятку присутніх у залі суду представників чужоземної преси без огляду на їхню національну чи навіть партійну приналежність.

У системі німецького судівництва «справа Сташинського» була передана на розгляд найвищого суду Німецької Федеративної Республіки — на розгляд Федерального трибуналу («Бундесгеріхтсгоф»). Цей трибунал проголошує остаточні вироки, від яких немає судових відкликів; можливими є тільки прохання шляхом ласки злагіднити вимір кари, що належить виключно до компетенції президента республіки. Одночасно Федеральний трибунал має право ревізувати та касувати вироки всіх нижчих судових установ або ставити дану судову справу на поновне розглянення. Також справи, вже розглянені цим трибуналом у ході якогось процесу, можуть бути передані до поновного розглянення їх тим же трибуналом, оскільки виникли б прагові суперечності між одним із сенатів трибуналу і федеральною прокуратурою.

зав Ягуш, — щоб справа підсудного стала мячем у розгрі будь-яких федеральних установ.

Цю офіційну заяву ми віднотуємо з почуттям окремої сатисфакції, бо саме наш журнал став предметом несумлінних нападів одного українського тижневика в Мюнхені тільки тому, що ми не хотіли передсуджувати справи, з'ясування та вирішення якої виключно належить до компетенцій судових органів даної правової держави. Здається, що наш журнал був єдиним періодиком у світі, який з цього погляду повівся якнайкоректніше, бо ж не вистачало, щоб у журналі такого характеру, як наш, обмежуватися тільки інформуванням без того, щоб такі інформації не аналізувати, коментувати чи інтерпретувати. До речі, ці інформації не походили ні від суду, ні від прокуратури, як це було найофіційніше стверджено. До того, ми аж ніяк не бажали, щоб сама справа стала мячем у розгрі між емігрантськими політичними середовищами. Одночасно з глибоким здивуванням стверджуємо тепер, що організована громадськість допустила до безпардонної, дуже однобічної т. зв. капіталізації «справи Сташинського» одним середовищем. Якщо підкреслюємо, що ми всі боремося за відновлення самостійної української держави, то ми зобов'язані уточнити, що ця держава мусить бути правовою державою, яку вже сьогодні морально зобов'язують окремі параграфи Європейської конвенції про права людини, відповідні розділи хартії Об'єднаних Націй та за аналогією відповідні параграфи в законах про судову процедуру цивілізованих держав.

Після виступу д-ра Ягуша федеральний суддя-протоколянт д-р Шумахер прочитав короткий акт оскарження, де були стверджені особові дані про підсудного, який з 1 вересня 1961 знаходиться в слідчому ув'язненні і який з початку 1956 року проводив розвідувальну діяльність на терені НФР, щоб 12 жовтня 1957 вбити Лева Ребета, а 15 жовтня 1959 — Степана Бандеру. За обидва кримінальні вбивства та за зрадницьку діяльність він поставлений до судової відповідальності. (Німецьке праводавство визначає два роди вбивства: кримінальне вбивство — «Морд», звичайне вбивство — «Тотішляг». Для термінологічного упрощення треба б, здається, вживати по-українськи відповідно «замордування» і «вбивство»).

Сташинський почав розповідь про свій життєпис з того, що він народився 4 листопада 1931 в селі Борщовичі, Ново-Яричівського району. Львівської області, в сім'ї бідного, національно свідомого українського селянина, власника півтора морга землі. Щоб прогодувати свою сім'ю, (Б. Сташинський має ще дві сестри — старшу, одружену, яка живе у Львові, і молодшу, яка активно співпрацювала з українським підпіллям у 1950-их роках), його батько займався також столярством. Його рідне село має 800-1 000 жителів, у тому числі половина поляків, і цей факт постійно спричинював ворожнечу та боротьбу між обома національностями. До осені 1939, тобто до

з'єднання Західної України з Росією, поляки жили в упривілейованому становищі, при чому вони намагалися перетягти українців до польського костюла і на польський католицький обряд. Улітку 1941 з вибухом російсько-німецької війни прийшла на Україну німецька армія, а в 1943 році знову повернулися росіяни. Його батьки дали живуть у селі — принаймні до 31 грудня 1960, коли він побував востаннє в них. Останнього листа до батьків він написав 8 серпня 1961 з Москви.

Після закінчення семирічки в Борщовичах (Сташинський постійно говорить про «Борщевіце») він перейшов у 1945 році до десятирічки у Львові, де 1948 дістав атестат зрілості. Тоді мав бажання студіювати у Львівському медичному інституті, але з огляду на брак місць записався у Львівський педагогічний інститут на факультет математики. Під час своїх студій він часто їздив «зайцем» додому по харчі, поки весною 1950 його не піймала транспортна міліція. Коротко після цього випадку його покликали до львівського бюро міліції, де капітан Ситниковський, ні словом не згадавши про його їзду «зайцем», почав розмову про діяльність українського підпілля в Борщовичах та околиці. При черговій розмові із Сташинським Ситниковський повідомив, що органам КГБ відомо, що його молодша сестра є активним співпрацівником підпілля і що його батьки виразно симпатизують підпіллям. Сташинському ставиться дилема: або піти на співпрацю з КГБ, або спричинитися до покарання сестри на 25 років ув'язнення і до заслання всієї його родини на Сибір; йому самому також загрожує покарання на 25 років ув'язнення. Тоді він обрав першу можливість: його завданням було збирати інформації на селі та околиці і перевірювати ті інформації, що їх КГБ отримало іншим шляхом.

Ягуш: Що було вам відомо про український підпільний рух?

Сташ.: Мені було відомо, що українські націоналісти вчинили спробу в 1941 або 1942 році проголосити самостійну Україну і що до 1941 року жадного підпілля не існувало.

Ягуш: Чи німецька армія сприяла українцям?

Сташ.: Так. З приходом німців усі важливіші становища зайняли українці, які наклали на поляків вищі хлібоздачі, ніж на своїх. До речі, німці трактували українців далеко краще, ніж поляків. Тоді то українські націоналісти заактивізувалися зокрема проти польської людности — вони організували озброєні з'єднання по лісах і нападали на польські селища. Націоналісти були поділені на дві течії — бандерівську та мельниківську.

В дальшому Сташинський розповів із сухою докладністю, як українці оточили «одне село чи польську колонію і вистріляли всю польську чоловічу людність», як у віддалі 1 чи 1 1/2 км від Борщович «українці спалили до тла польську оселю». На його думку, ні-

мецька окупаційна влада не турбувалася цими українськими злочинами. Коли повернулися росіяни, українські півлегальні з'єднання пішли в ліси на цілковите підпільне становище і продовжували криваву боротьбу з поляками та вели відкриті бої з советськими військовими з'єднаннями, при чому по обох боках оперували великі частини. В той час поляки знову пішли вгору і допомагали росіянам виловлювати всіх тих українців, які співпрацювали з німецькими окупантами. Боротьба підпілля загострилася, коли прийшло до колективізації. На питання, звідки Сташинському це все відомо, він оповів, що в той час дуже часто побував у селі і про все довідався від батьків та молодшої сестри-підпільниці. Згодом підпільний рух послаб, бо українській людині щораз важче ставало підтримувати підпілля харчами. Менші підпільні групи — краще та стрункіше зорганізовані — проіснували до 1952-1953 років. Сташинський з'ясував, які «жорстокі засоби стосували підпільники проти тих, хто добровільно зголошувався до колгоспу або агітував за нього: в Борщовичах, наприклад, одного чоловіка розстріляли, а молодшого повісили». Всі протизаходи більшовицького режиму він схвалював, як схвалювали їх також кола, серед яких він тоді жив. У школі та інституті режимові пропагандисти твердили, що «українське підпілля фінансоване американцями». Серед таких обставин — розтерзаний агітацією і під тиском заповіджених репресій проти його родини — він погодився на співпрацю з КГБ тим більше, що його власним внутрішнім бажанням було довести до спокою та миру в рідній країні.

Ягуш: І ви зробили це з легким серцем!

З літа 1950 до січня 1951 Сташинський співпрацював з КГБ під кличкою «Олег» і розвідував у селі про діяльність підпілля. В той час доручено йому більше завдання: включитися в підпільну групу в селі і довідатися про обставини атентату на письменника Ярослава Галана (у Сташинського — «Галяна»!). При допомозі сестри, яка приятелювала з керівником місцевої підпільної групи, йому легко вдалося дістатися до «лісу», саме до того відділу, в якому перебував убивник Я. Галана Стахур — підпільне псевдо «Степан». Від нього особисто Сташинський довідався, серед яких обставин загинув «Галан», «відомий протинаціоналістичний і протицерковний письменник». В лісі він на власні очі бачив, як керівник підпільної групи власноручно задушив 12-річного хлопця, запідозреного в шпигуванні місця постою повстанців. Ця кошмарна картина глибоко врізалася в душу Сташинського і пізніше він кількакратно повертається до неї, щоб підкреслити, чому він погодився співпрацювати з КГБ. Однак він чомусь призабув, що цей «випадок» мав місце тоді, коли з доручення Львівського обласного управління КГБ він уже вліз у підпільну групу. В червні 1951 він викрався з лісу і у Львові подав КГБ докладні інформації. Стахура пізніше схоплено, «але не в наслідок моїх інформацій» — виправдував себе Сташинський. То-

ді він став постійним «таємним співробітником» КГБ з місячною платнею 900 крб (у слідстві він подав 800 крб). До літа 1952 він був членом «спеціальної таємної групи» («истребители»? — прим. ред.), завданням якої було ліквідувати повстанчі відділи в західніх областях України. Після цього його покликали на спеціальний вишкіл до Києва, де під кличкою «Мороз» він побував у 1952-1954 рр. Тут він вчився фотографувати, шоферувати, орудувати різною ручною зброєю і вивчав німецьку мову, бо дав згоду працювати як агент КГБ на терені Німецької Федеративної Республіки. Після закінчення курсу в Києві КГБ спрепарував для нього «легенду Йозефа Леманна», з якою вислано його до Польщі.

Понеділок, 8 жовтня 1962, год. 15 пополудні

На стосовне питання свого оборонця, д-ра Зайделя, Сташинський спокійно, але підкреслено стверджує, що «українське підпілля стосувало гострі, драстичні засоби в боротьбі з колективізацією» і що «важко було передбачити кінець підпільним засобам і протизаходам режиму»; що обіцяна з боку КГБ безкарність стосувалася також його молодшої сестри-підпільниці.

Далі Сташинський оповів, як восени 1954 його перекинули без кордонного контролю «з Росії до Польщі, 80 км на захід від Львова». В Старгарді на Помор'ї під прізвисьцем Броніслава Качора він побув 3-4 тижні, щоб на місці вивчити «легенду Й. Леманна». В листопаді 1954 його перекинули біля Франкфурту над Одрою знову без кордонного контролю до Східньої Німеччини, т. зв. Німецької Демократичної Республіки. Перебрав його «Сергей» (східньоберлінський опікун з КГБ), який повіз його до «ізолюваної зони» в Берліні-Карлсгорсті, де існує радянська комендантура і де Сташинському була призначена «конспіративна квартира». Після цього він побував у Штеттіні, Бавцені та Дрездені, де отримав документи бездержавного чужинця на прізвисьце Йозеф Леманн; а далі — в Східньому Берліні та інших містах НДР. У квітні 1955 став на працю в одному промисловому підприємстві в Цвікаві як фрезувальник; там працював до кінця серпня 1955. Під прізвисьцем радянського громадянина «Крилов» він лікувався один місяць у військовому шпиталі: терпів на важкі завороти голови та безсоння, що, на його думку, могло бути наслідком важкого потовчнення, коли в 1944 році впав з гойдалки в Борщовичах. Далі: відпочинкова відпустка над Чорним морем, перебування в рідному селі і повернення до Берліну. Коли в той час він побував у Львові, старша сестра намовляла його поїхати в рідне село, мовляв, «родина йому все простила». До Борщович він поїхав щойно тоді, коли до Львова приїхав його батько.

Адвокат Мієр: Яка доля постигла керівника підпілля в селі?

Сташ.: Він загинув у бою; коли і де — мені не відомо. З молодшою сестрою я не розмовляв тоді про підпілля. До речі, в той час підпілля вже не існувало.

Продовжуючи розповідь про своє життя, Сташинський зізнав, що в 1956 році отримав від «Сергея» доручення поїхати до Мюнхену, щоб зустрітися з радянським агентом «Надійчином», який працював тоді у видавництві «Український самостійник». Цьому агентові він привозив гроші, а той передавав йому інформації, які Сташинський перевозив до Берліну в валізі з подвійним дном. Із «Надійчином» він зустрічався в 1956 році 6-7 разів, а принаймні 4 рази, і кожного разу передавав йому гроші та брав інформації від нього. Також з доручення «Сергея» він вкидав у поштові скриньки листи, адресовані різним українським емігрантам; ішлося звичайно про 30-50 листів, з яких по вісім кидав в окремі поштові скриньки. Він не цікавився тим, ким були вислані ці листи і на чие прізвище адресовані. (Мова йде, мабуть, про різні провокаційні більшовицькі листівки — прим. ред.). Справжнє прізвище «Надійчина» — Іван Бісага (президент сенату справив на «Бісага»); йому Сташинський привозив також листи від родини на Україні. Бісага прагнув залишити Мюнхен, мовляв, за ним стежать американці і просив Сташинського, щоб «Сергей» його відкликав до Східного Берліну. Бісага мав доручення живим схопити Лева Ребета про допомозі насонного порошка. Свою діяльність проти української еміграції Сташинський оправдував тим, що в той час він цілковито стояв під впливом пропаганди КГБ щодо еміграції.

Ягущ: Є різні люди, які йдуть на співпрацю з КГБ, дехто з них робить це навіть радо. Ви, п. Сташинський, належите до цієї категорії. (Сташинський розгублений мовчить).

На початку грудня 1956 Сташинський передав Бісазі відповідні документи для його повернення в Берлін. Однобіжно із зустрічами з Бісагою Сташинський зустрічався ще з «однією людиною» в Мюнхені, яку мав завербувати для агентурної роботи. На прохання президента сенату, д-ра Ягуща, прізвище цієї «мюнхенської людини» не було подане до публічного відома; було тільки сказано, що підсудний зустрічався з ним тричі — в квітні та серпні 1956 і в лютому 1957, то в Мюнхені, то в Авгсбурзі, і що цей чоловік був під більшовицьким тиском, бо його дружина та дитина жили в східній зоні Німеччини. Сташинський не домовився з ним про т. зв. «мертві пункти» для розвідувальної кореспонденції.

Влітку 1957 Сташинський дістав від «Сергея» доручення вислідити помешкання видавця газети «Український самостійник» Бориса. Коли цей залишив своє місце праці на Дахауерштрассе, Сташинський поплівся його слідами і в цей спосіб ствердив місце його проживання.

У зв'язку з повищим з'ясуванням виникає виправдане питання: про що і про кого розвідував Бісага-«Надійчин», будучи працівником видавництва «Український самостійник»?

При кінці травня 1958 Сташинський поїхав з доручення «Сергея» до Роттердаму у зв'язку з відзначенням там 20-річчя смерти полк. Євгена Коновальця. Там спостерів він «чоловіка, що приїхав синьою автомашиною марки „Опель-Капітен“»; цю автомашину він «бачив уже раз під українською церквою в Мюнхені і пізніше на мюнхенській Цепелінштрассе». «Головним промовцем над могилою Коновальця був Бандера». Змісту його промови Сташинський собі не запам'ятав, бо це не належало до його завдання.

Влітку або пізньою весною 1959 він дістав доручення перевірити квартиру Данкова в Мюнхені на Ом-Штрассе; числа дому він не може собі пригадати. «Сергей» подав йому правдиве прізвище Данкова. До будинку він не міг дістатися, бо двері замикаються при допомозі електричного автомату. Сташинський зфотографував будинок та входні двері і пізнав їх на фотознімці, зробленій німецькими поліційними органами.

Від «Сергея» він дістав був також доручення «загубити» в каварні, куди звичайно на каву заходили працівники «Українського самостійника», гумові печатки цього видавництва.

Окремим важливим завданням Сташинського було, як це він зформулював, «зібрати інформації про пов'язання українських емігрантів з американськими та західнонімецькими розвідувальними органами, хто від кого бере гроші і скільки». Це завдання постійно втовкмачували йому КГБ та «Сергей» особисто.

На питання про його пригодницьку подорож на відому йому автостраду Сташинський докладно розповів, як на автостradі між Маннгеймом і Касселем, в околиці Франкфурта над Майном — при дорожньому камені 495,5 км. — він залишив з доручення «Сергея» у визначеному ним «мертвому пункті» коверту з грішми та ключами. Зате він аж ніяк не міг собі пригадати назви міста, де шпійнував американські військові з'єднання та записував номери американських військових автомашин. В його пам'яті залишилося тільки, що йшлося про мале місто «у величині Карлсруе» (до речі, Карлсруе не таке вже «мале», бо нараховує 250 тис. жителів!), віддалене на дві-три години залізничної подорожі з Мюнхену. Він також не міг пригадати собі, в якому напрямі їхав з Мюнхену і чи їхав туди поспішним або особовим поїздом; також не міг нагадати характеру «малого міста» — які будинки в ньому, чи старі, чи модерні? Побіжно згадав він місцевість Обераммергав, «де знаходиться американська школа для шпигунів».

На закінчення своєї розповіді Сташинський подав, що з своєю дружиною познайомився в одному східноберлінському танцюваль-

ному льокалі, одружився з нею в Берліні, в квітні 1960 року, взявши цивільний та церковний шлюб у католицькому обряді. Тоді він отримав також документи про громадянську приналежність НДР на прізвище Йозефа Леманна. Після цього з дружиною переїхав у Москву.

ДРУГИЙ ДЕНЬ — ПІДГОТОВА І ОПИС УБИВСТВА ЛЕВА РЕБЕТА

Вівторок, 9 жовтня 1962, год. 9,05 ранку

Судове розглянення справи почалося ідентифікацією Сташинським його рідного села Борщович на географічній карті Львівщини та його підтвердженням, що шкіц цього села, включений у судові акти, він нарисував сам.

Ягуш: Що це за містифікація з «малим містом»? Ви, п. Сташинський, посідаєте знамениту пам'ять, навіть якщо говорите тут тільки те, що вам наказали говорити. Ніяк не розумію відсутності вашої пам'яті щодо цього міста.

Сташинський повторив, що між 8 і 9 годиною виїхав з мюнхенського головного залізничного двірця, що в згадане місто приїхав «десь перед полуднем» і що не може пригадати собі, коли повернувся до Мюнхену; знає тільки, що тоді «було вже темно».

Д-р Г. Ягуш показує після цього книгу Григора Прокопчука п. н. «Українці в Мюнхені і в Німецькій Федеративній Республіці», яка вийшла німецькою мовою, і відчитує з неї короткий життєпис д-ра Л. Ребета. Сташинський підтверджує показану йому фотознятку Л. Ребета і починає свою розповідь про підготову та виконання вбивства.

На початку 1957 року він дістав від «Сергея» доручення вистежити Л. Ребета в Мюнхені, при чому отримав його адреси: приватного помешкання на Франц-Йозеф-Штрассе 45 і редакцій на Карлс-пляц 8 та Дахауер Штрассе 9; одночасно «Сергей» по можливості докладно описав цю людину і дав її фотознятку. Від «Надійчина» були інформації, що Л. Ребет працює в «Українському самостійнику». На запитання підсудний подає, що «Сергей» схарактеризував Ребета «як людину, що була діяльна передусім на ідеологічній ділянці, і як теоретика еміграції».

Ягуш: Чи в розмові з вами «Сергей» говорив про цілі, до яких прямує українська еміграція?

Сташ.: Так, ми говорили про це загально; в кожній розмові зі мною «Сергей» повторював, що керівники еміграції обманюють простих емігрантів щодо становища в СРСР; що ці керівни-

ки є ворогами народу; що вони застосовують погрози та насилля супроти тих, хто хоче повертатися на батьківщину; що вони завербують людей для західних розвідок, і ці люди провадять шпигунську роботу в СРСР.

Ягуш: Чи була мова про насильницькі засоби в поборюванні емігрантів?

Сташ: Так. Слово «ліквідувати» було часто в устах «Сергея». Він постійно говорив, що людей, які самі не хочуть порозумішати, треба фізично ліквідувати.

До Мюнхену Сташинський прибув у квітні 1957 і замешкав у готелі «Грюнвальд» — недалеко від головного залізничного двірця, на одному розі Дахауер Штрассе, звідки можна було обсервувати будинок, де приміщена редакція «Українського самостійника». Кількакратне слідження на Франц-Йозеф-Штрассе закінчилося безуспішно, бо, як згодом виявилось, Ребет там уже не мешкав. Треба було слідити на Карлспляці. Там він одного дня спостеріг Ребета і пішов за ним до трамваю; разом сіли в той самий трамвайний вагон. Ребет мав тривалу трамвайну карту і годі було знати, на якій зупинці він висяде, тому Сташинський купив пересідний квиток за 30 пфеннігів. В трамваї вони стояли «деякий час плече об плече» і Сташинському здавалося, що сліджена ним особа могла його спостерегти. Це був на його думку, тільки вияв його неспокою і тривоги, мовляв, він себе розконспірував. Тоді Сташинський, «згідно з класичною засадою розвідувальника», наклав чорні окуляри з рефлектуючим склом, а побачивши, що ніхто з пасажирів таких окулярів не носить, нервовно зняв їх. На зупинці «Мюнхнер Фрайгайт» розвідувальник загубив сліджену ним особу. А що визначений Сташинському реченець на перебування в Мюнхені — від семи до десяти днів — проминув, він повернувся до Східного Берліну без будь-яких успіхів. У тому ж квітні він ще раз приїхав до Мюнхену і знову замешкав у готелі «Грюнвальд», з вікна якого спостеріг одного дня, як Ребет вийшов з будинку бюро «Українського самостійника» і трамваем поїхав на Карлспляц. По деякому часі Ребет увійшов до трамваю своєї лінії; цим разом Сташинський сів до другого вагона, щоб краще стежити за ним. На зупинці «Мюнхнер Фрайгайт» він вийшов за Ребетом і послідував за ним. В одній вулиці, яка лежить праворуч згаданої зупинки (якщо брати напрям трамвайної лінії з центру Мюнхену), Ребет зупинився перед кінотеатром, щоб оглянути фільмові кадри. В Сташинського виникло підозріння, чи випадково Ребет не помітив його. Схвильований він перейшов на другий бік вулиці і спостеріг, як Ребет скрутив ліворуч — по Оккам-Штрассе. В цей спосіб він встановив квартиру Ребета.

В один з наступних днів Сташинський, не спостережений ніким, зфотографував таблиці прізвищ жителів Ребетового будинку і та-

блицю на дверях помешкання Ребета. На поставлене питання, чи він встановив також і місця скриньок для пошти, була заперечна відповідь. На це президент сенату, д-р Ягуш: «В протоколі слідства читаю інакше: „Я (тобто Сташинський — прим. ред.) добре запам'ятав собі, де були розташовані скриньки для пошти"». На таку репліку Сташинський заклопотано мовчить.

Всі мюнхенські подорожі в 1957 році Сташинський робив на зфальшовані документи одного справжнього громадянина НФР, жителя Ессену. Д-р Ягуш просив присутніх у залі пресовиків, щоб вони не подавали цього прізвища у своїх повідомленнях, бо ця людина «справді не має нічого спільного з справою».

Ягуш: Чи була ще одна ваша подорож до Мюнхену?

Сташ.: Так, у липні 1957 я мав доручення вислідити приватну квартиру Бориса, видавця «Українського самостійника».

Сташинський розповів, що «Сергей» надзвичайно зрадив, коли отримав дані та фотознімки з квартири Лева Ребета.

У вересні 1957 «Сергей» повіз Сташинського в «ізольовану зону» радянської комендантури в Карлсгорсті, Східній Берлін. Там вони зустрілися з «чоловіком з Москви». Сергей сказав тоді Сташинському: «Тепер уже надійшла пора».

Ягуш: Чи ви не можете краще пригадати собі, як тоді точно висловився «Сергей»?

Коли Сташинський знову заклопотано мовчить, президент сенату радить йому докладно пригадуватися.

Сташ.: Ну, «чоловік з Москви» показав мені отруйний пістоль-шприц і дав мені зрозуміти, що нею треба зліквідувати Ребета.

Ягуш: Що фактично сказав тоді «Сергей»? Не пригадуєте?

Сташ.: М-да, «Сергей» сказав, що тих емігрантських керівників, які не хочуть порозумішати, треба ліквідувати. Тоді справи з емігрантами підуть легше. Цей погляд він висловлював при кожній зустрічі та розмові зі мною. Слово «ліквідувати» було поточним висловом «Сергея».

Ягуш: Чи, на вашу думку, це була тільки теоретична розмова, чи уточнене доручення?

Сташ.: Всі доточасні наші розмови на таку тему носили радше теоретичний характер. Тепер я побачив, що справа стала серйозною. Я зрозумів, що цією отруйною зброєю я маю вбити Ребета. Таке доручення було дуже неприємне для мене, але, не зважаючи на це, я був свідомий, що дане доручення виконати мушу. Я був тоді переконаний, що «ворогів та зрадників народу» треба знищувати, бо в цей спосіб можна допомогти іншим емігрантам перестати бути ворогами СРСР і повернутися на батьківщину. До речі, я не мав часу пригадуватися над цим усім — тоді в помешканні, в присутності «Сергея» та «Москвича»; попросту я був заскочений цим не-

приємним для мене дорученням. Я почав призадумуватися над цим лише тоді, коли «Сергей» відвіз мене в місто.

Сташинський розповів, як «Москвич» з'ясував йому функціонування пістоля-шприца: при допомозі сильної пружини розривається скляна ампулка з отруйною рідиною, яка перетворюється в пару: вдихнувши цю пару, людина втрачає притомність, її кровоносні судини раптово якнайщільніше звужуються, при чому паралізується серце, і жертва вмирає на серцевий інфаркт; смерть приходить не пізніше 10 хвилин. Ампулка насаджена як стрільно на горішньому кінці 20-25 сантиметрової алюмінієвої рури; після розриву ампулки дрібненькі скалки скла залишаються на лиці жертви або падають на землю. Тому найкраще стріляти в груди, бо тоді немає жодних слідів. Годину-дві перед атентатом треба зажити протиотруйну пілюлю, а після атентату роздушити іншу ампулку з протиотруйною речовиною, випари якої цілковито неутралізують отруту з пістоля-шприца. «Москвич» продемонстрував у кімнаті постріл з ампулки, наповненої водою, — на підлозі залишилися скалки скла. А «Сергей» пояснив, що зброя є якнайпевніша, бо її застосовано вже декілька разів з абсолютним успіхом.

Президент сенату показує підсудному модель алюмінієвого апарату у формі рурки і Сташинський підтверджує, що це модель, сконструйований уже тут, у Західній Німеччині, за його докладними даними та рисунками. Оскаржений якнайдокладніше з'ясовує функціонування цього смертоносного «апарату».

Вівторок, 9 жовтня 1962. год. 15,02 пополудні.

Разом із «Сергеем» та «чоловіком з Москви» — оповідає Сташинський, — він поїхав у ліс над озером Мюггелзее в східній частині Берліну. «Сергей» купив для експерименту собаку, що його застрелив Сташинський, споживши перед тим відповідну пілюлю. Він не може тепер пригадати собі, чи тоді сам роздушив ампулку з протиотруйними випарами, чи зробив це «Москвич».

Ягущ: Як на вашу думку, п. Сташинський, чи людина, призначена для стеження, призначається також до виконання атентату?

Сташинський заклопотано всміхається і мовчить.

Дальша його розповідь: 5 або 6 жовтня 1957 він отримав від «Сергея» наказ полетіти до Мюнхену, а також відповідну кількість грошей і паспорт на прізвище вищезгаданого західнонімецького громадянина з Ессену; особисті документи на ім'я «Йозеф Леманн» він мав також забрати з собою. На випадок якоїсь аварії він повинен був пред'явити відповідно той або той документ; для цього були ним вивчені відповідні «легенди». Спочатку існував плян, що смертоносний «апарат» буде перевезений в Західню Німеччину радянським дипломатичним кур'єром, однак цей плян залишено з

огляду на небезпеку, що за Сташинським могла б стежити німецька розвідувальна служба і при передачі «апарату» могла б скомпромітуватися радянська дипломатія. Вирішено, що «апарат» вмонтують у консервну банку «франкфуртських ковбасок», тоді митні службовці на берлінському аеродромі Темпельгоф не матимуть жадного підозріння. Сказано — зроблено. На аеродромі Сташинський купив квиток і в середу, 9 жовтня 1957, відлетів до Мюнхену без будь-якого митного контролю. До Мюнхену він прибув о год. 17,30, але вже не пам'ятає, якою летунською лінією. (З перевіреної судом документації виходить, що він летів тоді лінією «Ер Франс»). На питання д-ра Ягуша, чи з практики співпраці з «Сергеем» йому відомо, що радянські дипломати перевозили того роду «пошту», Сташинський відповів рішучим «так».

Сташинський дістав виразне доручення виконати атентат на Лева Ребета в сходовій клітці будинку на Карлспляці ч. 8. Тільки в надзвичайно несприятливих умовах він міг виконати вбивство в будинках на Оккам-Штрассе або на Дахауер Штрассе. Якби хтось непередбачено став свідком смерті Ребета, він не повинен утікати, а вдавати, що «рятує» несподівано померлого на серцевий удар; тоді він повинен видокументувати себе, якщо зайшла б потреба, довідкою Й. Леманна.

Прибувши до Мюнхену, він замешкав у готелі «Штахус» — недалеко від Карлспляцу (цей готель стоїть на Баерштрассе — прим. ред.). В готелі він приготував зброю, завинувши її в газетний папір. На вимогу президента сенату Сташинський впродовж майже 30 хвилин якнай докладніше продемонстрував судові, як треба завинувати «апарат», щоб у перехожого не викликати найменшого підозріння. Всі пояснення та демонстрування він проводить дуже фахово, може, аж надто фахово... Таке враження не в одного глядача в залі. До речі, так само дуже фахово пояснив він функціонування цього «апарату» цього ж дня перед полуднем. Вся його увага пильно зосереджена на смертоносній зброї — він ніби мисливий, що любить вже на сам вигляд своєї мисливської рушниці. А, може, це тільки суб'єктивне враження декого з-поміж глядачів та спостерігачів цього такого кошмарного з'ясування. Заля з затаєним віддіхом слухала його спокійні, холодно-речеві пояснювальні слова.

В четвер і п'ятницю, 10 і 11 жовтня 1957, Сташинський надаремно чекав від год. 8,30 ранку на Л. Ребета на Карлспляці біля бару «Максім» та пасажу до кіна «Гільорія», проковтнувши перед тим протиотруйну пілюлю. Чекав до 11 години. Ребет не прийшов тоді на місце своєї праці.

В суботу, 12 жовтня, була прекрасна соняшна і тепла погода. (Цей факт покривається з завіреним документом Мюнхенської метеорологічної станції, що його посідає суд у своїх актах). Коло год. 10,10 Л. Ребет появився на недалекій трамвайній зупинці і спря-

мував хід до будинку на Карлспляці ч. 8. Тоді Сташинський піднявся на перший поверх цього будинку і коли почув, як на партері відкрилися двері і по сходах почала ступати вгору людина, в якій він пізнав Ребета, він став сходити вниз... Коли вони зрівнялися на сходах між першим поверхом і партером, Сташинський вистрелив ампулку Ребетові в лице... (Сходячи вниз, Сташинський ішов лівим боком під стіною і зустрівся з Ребетом, який піднімався сходами праворуч від нього). Не оглядаючись, він роздушив у лівій руці протиотруйну ампулку. Він тільки завважив, що Ребет спотикнувся. Вийшовши з будинку, він відчув легкий заворот голови. Тоді він скрутив ліворуч і пішов далі знову ліворуч вулицею аж до Ленбахпляцу, попри готель «Регіна» та каварню «Лютпольд» аж до мюнхенського королівського городу («Гофгартен»), де кинув зброю у перепливаючий там потік («Когльмюльбах» — прим. ред.). Після цього пішки повернувся до готелю і, переходячи через Карлспляц біля Палацу юстиції (дещо напроти будинку під ч. 8 — прим. ред.), спостеріг біля будинку свого злочину поліційне авто і великий натовп людей. В готелі швидко спакував свої речі і першим-ліпшим поїздом поїхав з головного залізничного двірця до Франкфурту над Майном, звідки британською повітряною лінією полетів наступного дня до Берліну. (В перевірених судом пасажирських списках того дня задокументовано, що згаданий «ессенський житель», на чій зфальшовані КГБ документи подорожував Сташинський, летів тоді американською лінією).

В понеділок, 16 жовтня, Сташинський телефонічно повідомив «Сергея» про успішне виконання «завдання», а до Москви надіслав звіт ч. 2, в якому заковано, що він «привітав відому йому людину і що це привітання було виконане добре».

На цьому місці д-р Ягуш прочитав ствердження поліційного лікаря, д-ра Вальдемара Фішера, що смерть Лева Ребета наступила о год. 10,15.

Ягуш: На підставі цілості ваших дотеперішніх зізнань можна припускати, що в наслідок вашого перевиховання і тодішніх ваших поглядів та переконань ви були згодні з тим, що треба виконувати накази, які лежать в інтересах СРСР, що ви вірили в засаду «наказ є наказом», яким неприємним для вас він не був би. Чи ви думали колинебудь про те, що невиконання наказу може вам пошкодити?

Сташ.: При своїх попередніх міркуваннях над такими справами я приходив до висновку, що у випадку відмови я мусітиму рахуватися з дисциплінарними карами. Але одночасно «Сергей» постійно вмовляв у мене, що я можу вважати себе «рятівником нації», виконавши те чи те доручення.

Далі оскаржений оповів, що він виховався в бідній, але чесній та релігійній селянській родині і що «виконання першого доручення»

викликало в нього душевний конфлікт. Якщо мова про його активну участь у ліквідуванні підпілля, то він виправдує себе морально тим, що пожари та вбивства в його рідному селі, зокрема задушення 12-річного хлопчини керівником місцевого підпілля, потрясли його до глибини душі; підпілля стосувало жорстокі засоби супроти цивільного населення.

Ягуш: В мене немає враження, що ви мали якісь сумніви щодо такої своєї праці. Чи ви були переконаним комуністом?

Сташинський підтверджує це з застереженням, що членом компартії не був. Під час перебування у Львові його релігійні почуття послабли, зокрема під впливом політосвіти в інституті. На запитання федерального судді Вебера, чи він вірить у Бога, підсудний довго мовчить. З релігійного виховання залишилася в ньому життєва засада «не робити нічого злого»; його співпраця з КГБ до жовтня 1957 не була пов'язана з будь-якими вбивствами.

Ягуш: Ви вже розповіли про своє перше завдання проти підпілля. Це могло закінчитися арештами та розстрілами.

Сташинський пояснює, що тоді йшлося про дві сторони рівних партнерів — озброєних, які знаходилися в стані відкритої боротьби. Те саме стосується його участі в радянських спецвідділах для поборювання підпілля. Але вбивство Ребета створило для нього «нову ситуацію». На його думку, таке вбивство з морального боку не допущення. Але з політичного боку він уважав тоді, що все в порядку, бо ворогів народу треба нищити, що такий вчинок правильний та виправданий. До того, він не мав тоді жодного іншого виходу, для нього не було вже жадного повороту.

Ягуш: Ви ж мали можливість не виконати доручення. Ви все ж таки над цим усім тоді замислювалися.

Заскочений таким твердженням президента сенату, Сташинський з'ясовує своє тодішнє становище та погляди дуже плутано. «Іншими словами, — перебив його д-р Ягуш, — ви заступали погляд, що «все є добре, що партія за добре вважає». «Так, правильно» — звучала відповідь.

Ягуш: Ви були перевиховані в тому напрямі, що завжди треба виконувати доручення, які йдуть на користь СРСР; що «наказ є наказом», від якого ухилятися не вільно; що шкідників народу та держави треба усувати. Чи таке моє формулювання правильне?

Сташ.: Зформульоване в цій короткій формі — так! Такою була моя тодішня настанова.

Д-р Ягуш відчитав із слідчих протоколів такі твердження Сташинського: а) під датою 1 вересня 1961, з протоколу першого переслухання — «я діяв на наказ і з переконання»; б) під датою 2 вересня 1961 — «відхилення мною виконання вчинку привело б до якнайгостріших засобів проти мене», а далі «таке відхилення було б зрадою власного народу і я став би зрадником».

Сташинський ствердив, що стилізування цих протокольних записів було зроблене ним спільно із слідчими службовцями і що їх зміст точно відповідає тому, що він тоді висловлював.

Президент суду, д-р Ягуш, прочитав з протоколу слідства ще такі місця, де говориться про зміну поглядів оскарженого:

«Я поволі переконувався в правильності радянського режиму і щораз більше присвоював собі погляд, що все роблю для добра радянського народу... Я був переконаним комуністом і чинив з політичного переконання... Неповернення на батьківщину я вважав зрадою. Це впливало з мого комуністичного виховання. З другого боку, я співчував родинам моїх жертв, але ж ішлося про ворогів російського народу. Моє комуністичне виховання диктувало твердість... Коли в Берліні я побачив фільмовий тижневик про похорон Бандери, це зашокувало мене і спричинило мою переорієнтацію» (слідчий протокол від 14 вересня 1961).

Після цього адвокат Адольф Мієр, правний заступник співобвинувача пані Дарії Ребет, поставив Сташинському ряд питань.

Мієр: Чи ви думали, що через успішне виконання першого доручення ви скваліфікували себе на виконавця дальших таких вчинків тим більше, що живуть ще інші українські екзильні політики, які могли б стати дуже бажаними жертвами подібних замахів?

Сташ.: Ні, я не мав тоді таких припущень.

Мієр: Чи ви вважали виконання таких атентатів честю для себе?

Сташ.: Вбивство честю вважати не можу.

Мієр: Чи в розмові з «Сергеем» перед дорученням вам атентатом на д-ра Ребета, було сказано, що він є пов'язаний з окресленою політичною організацією?

Сташ.: Мені було названо тоді декілька прізвищ. Але мене не втаємничували щодо різниць між окремими політичними емігрантськими групами.

Перед закінченням судового засідання президент сенату, д-р Ягуш, звернув увагу підсудному, щоб він добре замислився над проблемою мотивів виконаних ним убивств, як також і над мотивами його моральної та політичної переоцінки своїх вчинків.

ТРЕТІЙ ДЕНЬ — ПІДГОТОВА І ОПИС УБИВСТВА СТЕПАНА БАНДЕРИ. — ПЕРЕСЛУХАННЯ СВІДКА ПАНІ ГУБЕР ТА ОФІЙНОГО ПЕРЕКЛАДАЧА

Сьогоднішні німецькі газети (тобто з датою 10 вересня), які мають своїх кореспондентів у судовій залі, висловили скептицизм щодо правдомовності у зізнаннях оскарженого Богдана Сташинського. Деякі з них пишуть навіть про скептицизм федеральних суддів,

аргументуючи це на підставі формулювань президента 3-го сенату для кримінальних справ, д-ра Гайнріха Ягуша, в його запитаннях Сташинському в стилі «якщо ви взагалі говорите правду» або «якщо ви фактично є виконавцем поданих вами вчинків». Так окреслили вчорашні зізнання оскарженого такі поважні щоденники, як от, наприклад, «Франкфуртер Альгемайне Цайтунг», гамбурзька «Ді Вельт», кельнська «Дойче Цайтунг» та мюнхенська «Зюддойче Цайтунг» і такі бульварні газети, як от франкфуртські «Ді Абендпост» та «Франкфуртер Нахтавсгабе».

Але в дальшому ході процесу ці газети цілковито змінили свій критицизм, зокрема в наслідок дуже докладно уточнених з'ясувань судових експертів, у тому числі передусім фахівців судової медицини.

Середа, 10 жовтня 1962, год. 9,05 ранку.

Д-р Ягуш починає судове засідання зверненням до підсудного, щоб цей розповів про виконання чергового доручення КГБ у Мюнхені. На цьому місці адвокат Міер просить дозволити поставити оскарженому ще декілька питань.

Міер: Чи в колах КГБ говорено з вами про д-ра Ребета також у час, коли ви ще не дістали доручення його вбити?

Сташ.: Так, говорено про нього, але називано також і інші українські прізвища.

Міер: Чи давано відповідну характеристику його можливому наслідникові?

Сташ.: Так. Ця характеристика не була моїм припущенням, а ствердженням «Сергея».

Міер: Чи «Сергей» вперше зустрівся у вересні 1957 з отруйною зброєю?

Сташ.: Так, «Сергей» побачив її тоді вперше.

Міер: Який одяг мав д-р Ребет на собі 12 жовтня 1957?

Сташ.: Не пригадую собі.

Далі Сташинський заперечив, що після атентату отримав будь-яку грошову винагороду, і заявив, що йому не були відомі наукові чи публіцистичні праці Л. Ребета. На питання, чи відомі йому політичні завдання, які виконував д-р Ребет, Сташинський відповів:

«В колах КГБ Ребета вважали ідеологом українського руху спротиву, теоретиком українського націоналізму і автором праць та статей з питань ідеології».

Ягуш: А тепер з'ясуйте події, з 1958 року почавши.

Сташ.: Про подорож до Роттердаму я вже розповів.

Ягуш: З'ясуйте, коли та яке доручення ви отримали в 1959 році.

«Сергей» дав доручення розшукати в західноберлінських книгарнях будь-яку книгу, автором якої мав би бути Степан Попель; таку книгу не можна було знайти — так розпочав свою розповідь. Б. Сташинський третього дня процесу в Карлсруе.

В січні 1959 року Сташинський отримав від свого опікуна з КГБ в Східньому Берліні, «Сергея», доручення вислідити в Мюнхені Степана Бандеру, який працює на Цеппелінштрассе 67 і який під псевдонімом «С. Попель» ніби живе на одній з бічних вулиць біля мосту Людвіга (Людвігсбрюкке). Прибувши до Мюнхену, Сташинський перевіряв, що подана йому приватна адреса «С. Пополя» не дійсна; але в телефонній книзі він встановив, що «Степан Попель живе на Крайтмаєрштрассе 7» і що на дверях згаданого будинку в списку його жителів виднівся шильд із цим прізвищем. До будинку дістатися не було можливо, бо двері відкриваються при допомозі електричного автомату. Наступного дня о год. 9,15 Сташинський спостеріг, як Бандера сів у синє авто марки «Опель-Капітен» — в авто, яке він уже бачив раз під українською церквою в Мюнхені, раз — на Цеппелінштрассе, а раз — у Роттердамі на урочистості на честь Коновальця, у травні 1958 року. Коло 11 год. цього ж дня це авто стояло на Цеппелінштрассе. Здобувши такі важливі відомості, Сташинський повернувся до Берліну, де «Сергей» висловив своє задоволення та захоплення наслідками розвідувальної праці в Мюнхені.

Ягуш: Це не звучить надто правдиво. Вони ж могли вже знати про це все — число телефону, адресу, номер авта.

При кінці квітня Сташинського покликали до Москви, куди він подорожував під прізвищем «Крилов». На московській залізничній станції прийняв його один з працівників КГБ та повіз до готелю. Туди прибув Георгій Аксентієвич — один з визначних керівників КГБ, як його окреслив «Сергей». Після загальної розмови про Берлін Георгій зацікавився деталями атентату на Ребета, при чому заявив, що «рішено зліквідувати також Бандеру у відомий спосіб» і що «цю ліквідацію доручено», знову Сташинському.

Ягуш: Хто рішив — він чи якийсь гremium?

Сташ.: Для мене, що добре знав радянські відносини, було ясно, що таке рішення могло вийти тільки від колективного керівництва, з кола політично визначених людей — від уряду СРСР або від ЦК КПРС. На всякий випадок туди належав Шелєпін.

Ягуш: Іншими словами, за вашим твердженням, ідеться про компетентні кола.

Георгій Аксентієвич оповів про ту саму, але удосконалену, зброю: дві рурки з двома отруйними ампулами і з окремою сіткою, завданням якої є затримати скалки скла, щоб вони не поранили лиця жертви і не залишили жадного сліду. Подвійна рурка і друга ампула

були призначені для охоронця Бандери, бо в Москві було відомо, що Бандера без охорони не ходить. Актентат повинен бути виконаний в будинку або в гаражі при Крайтмаерштрассе. При непередбаченій перешкоді Сташинському залишили вільну руку щодо місця актен-тату. Він отримав також патентові ключі для дверей згаданого бу-динку. Застереження Сташинського, що «завдання дуже важко ви-конати» з огляду на присутність охорони, не були взяті Георгієм до уваги. Ця розмова тривала коло однієї години.

Ягуш: Чи ви дістали тоді наказ, чи була це звичайна розмова?

Сташ.: Хоч усе було сказане спокійним тоном, але було сказане твердо та рішуче людиною, яка звикла наказувати. Про заперечен-ня з мого боку не могло бути й мови. Вся поведінка Георгія нагаду-вала мені «аристократа». Так, для мене він був беззастережним авто-ритетом. Після розмови ми випили шампанське за успіх.

Сташинський залишився тоді в Москві декілька днів, щоб взяти участь у святі 1 травня: від офіцера-опікуна з КГБ він отримав квиток для вступу на трибуну проти мавзолею Леніна-Сталіна.

Суддя Вебер: Чи Георгій сказав вам, чому треба вбити Бан-деру?

Сташ.: Ні. Але я сам знав багато про Бандеру як про емігрант-ського провідника і провідника емігрантської ОУН.

Зброю Сташинський отримав від зв'язкового офіцера КГБ в Мос-кві коротко перед своїм виїздом до Берліну. Подвійний пістоль-шприц був вкладений в окремий алюмінієвий циліндр. Він дістав відпо-відні вказівки, як поводитися при польському та східнонімецькому митному контролі: він повинен відмовитися від контролю і зажадати розмови з командуючим офіцером державної безпеки, щоб при його допомозі пов'язатися з відповідним числом телефонічного апарату в Москві. (Числа цього апарату говіркий підсудний не подав, мовляв, його вже не пригадує собі). Така можливість практично виключа-лася, бо документи («командировка»), які стверджували його прина-лежність до «групи радянських збройних сил у НДР», мали відпо-відну печатку «польової пошти ч. 42 601». Це гарантувало імунітет.

В Берліні, де його прийняв «Сергей», Сташинський дістав дору-чення (це було коло 10 травня) полетіти до Мюнхену на документи одного німецького жителя Дортмунду, на чий документи він уже по-бував у Мюнхені в січні 1959 року. Циліндр із зброєю Сташинський заховав у лівій нагрудній кишені піджака.

Ягуш: При першій справі обговорено з вами прерізні казки; цим разом про «франкфуртські ковбаски» не було й мови.

Сташ.: На випадок якогось провалу я повинен був стосувати ті заходи, які були вже домовлені у випадку з виконанням доручення

супроти Ребета. Я отримав зброю та патентові ключі з твердого металу.

Ягуш: Що ви ще отримали тоді від Сергея?

Сташ. (довго замислюється): Ага, пілюлі та протиотруйні ампули.

В Мюнхені Сташинський замешкав у готелі «Шоттенгамель». Наступного дня він почав слідження. Вже в січні він спостеріг, що Бандера ходить то з охороною, то без неї. Так було й тепер, у травні.

Одного разу в той час Сташинський побачив, як Бандера сам зайшов автомашиною до свого гаражу на Крайтмаєрштрассе. Загорнувши зброю в газету, він пішов у напрямі гаражу і наблизився до Бандери на кількадесят кроків. «Гараж був відкритий і в ньому стояло авто, — оповідає зниженим тоном підсудний, — а він стояв ліворуч, ніби шукаючи чогось у середині авта. Він навіть не відчуває, що смерть стоїть уже так близько». Сташинський завагався і, забезпечивши пружину пістолю-шприцу та сховавши його назад у кишеню, відійшов швидко з думкою — «нехай Бандера ще поживе». В «Гофгартені» він вистрелив обидві ампули з отруєю і кинув пістоль у потік. На поданій йому д-ром Ягушем фотознятці він пізнав кам'яний міст, з якого кинув пістоль у воду. Сташинський залишився після цього кілька днів у Мюнхені, щоб призадуматися над тим, як переконати своїх зверхників щодо невдачі атентату. При допомозі переданого йому патентового ключа він пробує декілька разів відчинити двері до будинку, де живе Бандера; при одній такій пробі зломлюється борода ключа і залишається в замку. Тоді в крамниці «Вулворта» він купив пильник, щоб відповідно спилувати власний алюмінієвий ключ; також цей ламається і залишає частинку в замку. В цьому моменті д-р Ягуш показує оскарженому фотознятку.

Сташ.: Так, це — є борода моїх ключів.

Ягуш: А, може, ви приглянулися б ближче обом бородам?

Сташ. (взявши фото в руки): Це є обидві борода.

Цими своїми спробами з ключами Сташинський хотів переконати «Сергея», що йому не вдалося виконати атентат на Бандеру в гаражі, мовляв, хтось у той час був на подвір'ї, і що він хотів дістатися до середини будинку, при чому зламалися ключі. Для Сташинського не було виключеним, що якийсь інший агент КГБ міг за ним стежити, щоб перевірити правдивість його звітування. Забезпечивши за собою таке «алібі з ключами», він повернувся літаком до Берліну.

На початку жовтня 1959 року Сташинський дістав від «Сергея» доручення з Москви відлетіти з Берліну через Франкфурт над Майном до Мюнхену, щоб виконати атентат на Бандеру. 14 жовтня він

подорожував з Берліну американською летунською лінією, а з Франкфурту — німецькою «Люфтганза». До Мюнхену він прибув вечором і замешкав у готелі «Зальцбург». Наступного дня, 15 жовтня, він вибрався на міст Людвіга, споживши по дорозі «протиотруйну» пілюлю, звідки о год. 11 спостеріг коло будинку на Цеппелінштрассе 67 сіне авто марки «Опель-Капітен»; о год. 12 він побачив, як у це авто сіли дві особи — чоловік та жінка. Тоді він сів у трамвай, щоб поїхати на вулицю Крайтмаера, куди він прибув коло 12,20 години.

Ягуш: Як це все пояснити? Ви ж сказали, що він від'їхав, отже ви могли собі подумати: «Сьогодні я вільний від цього». Чому саме мав би Бандера їхати додому?

Прибувши на Крайтмаерштрассе, Сташинський побачив, що гараж Бандери замкнений, і на цій підставі зробив висновок, що Бандера додому ще не повернувся. Тому він рішив чекати на нього в околиці будинку до год. 13.

Ягуш: Це число означало, мабуть, для вас щось у роді ворожби.

Коротко перед 13 год. Сташинський спостеріг авто з відомим йому номером, а при керівниці — Бандеру, який їхав сам. Сташинський стояв тоді у віддалі кількох будинків. Тоді він рішив діяти: спрямував свої кроки в напрямі будинку ч. 7; з-під входових дверей помітив Бандеру з автом у гаражі; патентовим ключем відчинив двері будинку і піднявся сходами вгору. В цей момент він почув вгорі, в сходовій клітці, жіночий голос «До побачення» («Авф Відерзеен») і стукіт жіночих закахлюків по сходах. Щоб не бути баченим та пізнаним, він зійшов вниз, станув обличчям до дверей ліфту, удаючи, що хоче поїхати вгору. Не пам'ятає, чи ввійшов він тоді у ліфт. Згадана жінка пройшла попри нього і замкнула за собою входові двері. Після цього він знову піднявся сходами і тоді почув, як відчинилися входові двері. Це — напевно Бандера, подумав. Справді, Бандера (якого пізнав) ногою притримував двері і лівою рукою намагався вийняти ключ із замку, бо в правій тримав паперові торбинки з овочами, здається, з червоними помідорами. Тоді Сташинський поволі почав сходити вниз і, щоб виграти час, нахилився, ніби поправляючи шнурівку черевика (до речі, він мав тоді черевики без шнурівок, як це він додатково пояснив). При вхідних дверях вони зустрінулися віч-на-віч. Сташинський встиг ще запитати, «чи замок не функціонує», на що Бандера, витягнувши ключ, відповів, що «все в порядку», при чому він повернувся лицем до Сташинського. Тоді цей вистрелив обидві отруйні ампули в обличчя своєї жертви. Не оглядаючись, Сташинський відкрив входові двері, роздушив на вулиці протиотруйну ампулу та вдихнув її випари і скрутив ліворуч. По дорозі вкинув ключі в каналізаційний отвір і попрямував до «Гофгартену», де кинув зброю в уже відомий йому потік. Повернувшись до готелю коло

14 год., він спакував свої речі і найближчим поїздом від'їхав до Франкфурту.

Ягуш: На вас чекають поїзди до Франкфурту ніби на замовлення.

У Франкфурті Сташинський переночував у готелі «Візбаден» і наступного дня відлетів британською летунською лінією до Берліну, зареєструвавшись у список пасажирів під фальшивим прізвищем «Ковальський». (В отриманій судом завірній документації згоджуються і зголошувальний листок у готелі, і витяг із списку пасажирів даної лінії з того ж дня). В Східньому Берліні Сташинський телефонічно пов'язався з «Сергеем», якому з газет та радіо вже відомою була смерть Бандери. «Сергей» вітав Сташинського з «успішним виконанням доручення». Як у випадку Ребета вбивник написав два звіти про свій вчинок, де знову повторив, що він «привітав відому йому людину і привітання було виконане добре».

У своїй розповіді Сташинський подав, що голова Комітету державної безпеки (КГБ) при раді міністрів СРСР, Александр Н. Шелепін, дуже цікавився найдрібнішими деталями вбивства С. Бандери, наприклад, навіть питанням, якого кольору були помідори, що їх С. Бандера мав у паперових торбинках — червоного чи зеленого. В ході цієї розповіді голова сенату д-р Ягуш відчитав з документів слідства акт «оскарження проти невідомого» з датою 16. 10. 1959, в якому сказано, що «при померлому С. Попелі знайдено пістоль у спеціальному кобурі під правою пахвою», з чого можна б робити внесок, що С. Бандера був майкутом.

Нойвірг: Що ви думали, коли ви вбили п. С. Бандеру? Чи ви мали якунебудь особисту причину для такого вбивства?

Сташ.: Я не мав жадної особистої причини його вбити. Я тільки виконав наказ.

Середа, 10 жовтня 1962, 15,05 год. по полудні

Голова сенату д-р Ягуш поставив підсудному питання: а) чи хтось у Німецькій Федеративній Республіці (НФР) впливав на нього, щоб робити такі зізнання; б) чи хтось з-поза НФР робив те саме. На обидва питання була заперечна відповідь.

Свідок пані Кресценц Губер була тією жінкою, що 15 жовтня 1959 ішла сходами в будинку на Крайтмаєрштрассе. Вона ствердила, що біля вінди бачила чоловіка, «але його волосся не було таке чорне, як в оскарженого».

Далі Сташинський оповів, як на початку листопада 1959 «Сергей» повів його в «ізольовану зону» радянської комендатури в Берліні-Карлсгорсті, де в конспіративній квартирі їх зустрів генерал КГБ,

«мабуть, начальник тамошнього управління КГБ». Від нього Сташинський довідався, що за виконання обох завдань йому призначено божовий орден «Червоного прапора» — фактично військовий орден, яким під час миру відзначаються тільки спеціальні заслуги. Сташинський не був заскочений цією нагородою, хоч генерал підкреслив, що це велике та надзвичайне відзначення; що йому відкривається тепер шлях до великої кар'єри і що в Москві він пройде спеціальний вишкіл.

21 або 22 листопада 1959 Сташинського викликали до Москви; 25 листопада мало відбутися урочисте вручення ордену. З невідомих причин ця дата була пересунена на 6 грудня. Тим часом він вів розмови то з московським «Сергеем», то з Ніколаєм Ніколаєвичем — двома зв'язковими офіцерами КГБ. Після цього відбулася розмова з начальником відділу КГБ, Алексеем Алексеевичем — найвищим зверхальником Сташинського, на тему майбутньої праці: однорічний спеціальний вишкіл КГБ, удосконалення німецької мови та докладних знань про Німеччину, вивчення англійської мови і планування дальшої праці в Західній Європі. На цьому місці д-р Ягуш відчитує зізнання Сташинського з давніших протокольних записів:

«Принагідно мені було сказано, що даліші заплановані атентати на емігрантських керівників наразі не будуть виконуватися, поки не проміне хвилювання серед емігрантів».

Сташ.: В розмові Алексей Алексеевич виразно сказав мені, що я працюватиму далі так, як за останні три роки, і що я виконуватиму атентати.

5 або 6 грудня Сташинського повели до головного будинку КГБ, де його прийняв Шелепін у товаристві Алексея Алексеевича та Георгія Аксентієвича.

Ягуш (показуючи фотознятку): Чи пізнаєте, хто це є?

Сташ.: Так. Це — Шелепін, який у 1959 році був головою КГБ.

В урочистій обстанові Шелепін прочитав текст указу президії верховної ради СРСР від 6. 11. 1959, підписаного Ворошиловим та Георгадзе, затримавши в себе грамоту про надання ордену і передавши Сташинському тільки сам орден. «Правда», яка звичайно публікує прізвища тих, хто отримує радянські ордени, промовчала цей факт, бо справи того роду мусять залишитися таємницею. При допомозі накресленого плану Сташинський якнай докладніше з'ясував Шелепіну всі обставини смерті С. Бандери, при чому голова КГБ поставив питання, чи справді Бандера ніс тоді червоні помідори.

Судовий експерт російської мови прочитав тексти та переклади ряду документів, що їх Сташинський привіз із собою під час утечі в серпні 1961 року: радянський паспорт (ч. VII СА 501 141) та подорожні виказки — на прізвище «Крилов», метрика народження та студентська довідка Інституту чужоземних мов у Москві (ч. 7 004) — на його правдиве прізвище; крім цього, між цими документами було

посвідчення т. зв. «Науково-дослідного інституту» (кодована назва для КГБ), де сказано, що «тов. Сташинський Богдан Николаевич працював у цьому інституті від 1 лютого 1951 до грудня 1960»; що «з дорученої йому роботи вив'язувався докладно та успішно» і що «за успішну роботу при випрацюванні важливих проблем був нагороджений президією верховної ради СРСР орденом „Червоного прапора”». Дата цього кошмарного «документу» — 28 жовтня 1960, підпис — «Макар».

Після зізнань експерта Сташинський продовжував свою розповідь: в ході розмови Шелепін сказав йому, що після спеціального вишколу Сташинський буде використаний у такому самому напрямі на Заході, як і досі. На питання д-ра Ягуша, чи не міг він тоді скористати з нагоди, щоб, покликаючись на свою душевну розтерзаність, вказати, що для такої дальшої роботи він уже не надається, Сташинський відповів, що «в обставинах СРСР це не можливо». Підданий йому суддею приклад з Бісагою-Надійчином, який відмовився від шпигування в Мюнхені, не міг бути в його випадку застосований, бо «йшлося про дві неспівмірні речі — Бісага знав про справи мало», Сташинський же «був виконавцем дуже важливих завдань». В той час була також розмова з Ніколаєм Николаєвичем та Алексеем Алексєєвичем на тему його одруження з німкенею Інґе Поль. Обидва зверхники відмовили дати йому дозвіл на це. Тепер у присутності Шелепіна Сташинський повторив своє прохання і отримав від голови КГБ дозвіл на одруження при умові, що його німецька наречена переїде в Москву і погодиться на співпрацю з КГБ. Алексей аж ніяк не хотів дозволити подорож до Берліну і поступився лише тоді, коли Шелепін дав на це свою особисту згоду. В грудні 1959 Сташинський побував десять днів у своїх батьків у Борщовичах, після чого 22 грудня відбув з Москви до Берліну, де пов'язався з тамошнім «Серґеем», який уже був поінформований про стан речей.

У розмові з своєю нареченою він признався, «ким він є і де працює», — що є українцем, що називається Сташинський і є на службі державної безпеки СРСР. При цьому він подав їй також поставлені йому передумови для одруження. Тоді Інґе Поль запропонувала втечу на Захід.

Ягуш: Якби про це все написати сценарій, то все було б, як у кіні. Чому ви не використали такої пропозиції?

Сташинський пояснив, що це був би ризиковний крок для нього, що рахувався з гострою відплатою режиму супроти батьків та сестер і що хотів виграти час. (Із слідчого протоколу д-р Ягуш читає таке місце: «В своїй політичній переоцінці та душевній переорієнтації я ще не пішов був аж так далеко»).

Ягуш: Чи ви замислювалися над тим, як може закінчитися ваша кар'єра, якщо ви залишитеся в СРСР?

Сташ.: Спочатку я не рахувався з будь-якою небезпекою з радянського боку і таку можливість виключав. Таж моя дотеперішня робота була передумовою для особистої кар'єри.

Ягуш: У слідстві ви подали, що вас могли зліквідувати як того, що знав забагато.

Сташ.: Так. Але в згаданий критичний час я ще не припускав такої можливості.

Наречена Інґе погодилася виїхати з ним до Москви. Подорож мало місце 8 або 9 січня 1960; вони подорожували на паспорт подружжя «Крилови». В Москві замешкали в готелі «Україна», опісля в готелі «Будапешт», звідки при кінці лютого перенеслися до готелю «Москва». Там відбулася розмова з Георгієм Аксентієвичем на тему одруження і коли Сташинський заявив, що він далі стоїть на своєму, почув від роздратованого Георгія відповідь, що він «ще жалітиме свого кроку». Не маючи дозволу на поновну подорож до Берліну, Сташинський на початку березня рахувався з думкою самовільно поїхати туди з своєю нареченою. Цілком несподівано для нього він дістав такий дозвіл у квітні і тоді повінчався з Інґе Поль у цивільному уряді та католицькій церкві.

В травні 1960 подружжя «Крилових» повернулося до Москви, де ним опікувався новий офіцер-зв'язківець КГБ Аркадій Андрєсвич, якому на допомогу був приділений московський «Сергей». Вчителька Сташинського для удосконалення німецької мови була співробітником КГБ.

У цей момент д-р Ягуш показує підсудному фотознятку, щоб той пояснив, кого на ній видно.

Сташ.: Це — фотознятка, зроблена під час нашого перебування в Борщовичах у моїх батьків; тут — моя дружина, а тут — я. Це було під час Різдвяних свят 1961 року.

Ягуш: Чи ви не помиляєтеся щодо року?

Сташ. (усміхнувшись по-зазнайськи): Ні, я не помиляюся. Це було в 1961 році. Ми ж святкуємо Різдво в січні; фото зроблене 7 січня.

Суддя Вебер: Ага, це — святкування за православним звичаєм.

ЧЕТВЕРТИЙ ДЕНЬ — СТАШИНСЬКИЙ ЗНОВУ ПРО СЕБЕ;
СВІДЧЕННЯ ДЯДЬКА ІНґЕ ПОЛЬ ТА СУДОВО-МЕДИЧНИХ ЕКСПЕРТІВ

Четвер, 11 жовтня, 9 год. ранку

Сташинський з'ясовує своє ставлення до атентатів і мотивує свої вчинки. Робить це спокійним, майже монотонним голосом — без будь-якого внутрішнього зворушення. Як таємний працівник КГБ

він не мав жадних застережень морального характеру до своєї діяльності, бо був переконаним комуністом, хоч членом партії не був. Виконання першого доручення (вбивства Л. Ребета — прим.) стало для нього поворотним пунктом. Зброя, продемонстрована «людиною з Москви», зашокувала його; це було чимсь несамовитим для нього, що викликало страх та розгублення. «Сергей» був захоплений таким відношенням свого підопічного. Але для нього самого це був жахливий кошмар, який примушував замислитися. Неначе в похміллі, хоч нічого не випивши, він вештався в той день вулицями Східного Берліну і боровся сам з собою, не довівши справи до кінця. Сам від себе він не хотів вбивати. Після «випадку» з собакою нові думки переслідували його, бо цей невинний собака символізував у його уявленні людину. Він був такий розгублений, що навіть тепер не може пригадати собі, чи роздушив він тоді протиотруйну ампулу, чи ні. Щоб заглушити сумніви та сумління, він почав викликати в своїй пам'яті події, пережиті в молодості в родинному селі — криваві вчинки підпілля; а керівники еміграції — це ж вороги народу, зрадники, які силою стримують людей від повернення на батьківщину і завербовують їх як агентів для чужих розвідок. Але, з другого боку, виринала думка, що, може, йти про чоловіка та батька, який осиротить жінку та дітей. Одночасно він був свідомий, що наказ мусить бути виконаний беззастережно.

Будь-які його застереження зверхники не брали до уваги, навпаки, вони дали йому чергове доручення. Бувши в Мюнхені в жовтні 1957 він постійно боровся з собою і «аж відітхнув, коли двічі безуспішно чекав на Ребета». «Сергей» настоював, щоб атентат виконати на Карлспляці 8. Коли в суботу Сташинський побачив людину, яку мав убити, ним «пострясло ніби електричним струмом».

Ягуш: Але ви вцілили преспокойно.

«Своє тодішнє доручення» Сташинський виконав ніби в сні і прочунав щойно в дорозі на Ленбахпляц. У цей момент відбувається цікавий діалог між головою суду і оскарженим, в якому д-р Ягуш прагне йому з'ясувати, що людина, яку мучать сумніви морального характеру, таки відмовляється від кримінального вчинку. Сташинський знову покликається на дані йому накази, від яких ухилитися не можливо, бо загрожували гострі репресії.

Ягуш: Про це ви говорите вперше.

Сташ.: Мене мусіли б зліквідувати як того, що забагато знає.

Ягуш: Чи не є це висновки, зроблені вами далеко пізніше?

Сташ.: Я говорив про це з самого ж початку.

Ягуш: Таке ваше з'ясування не є достатнє, щоб ви могли посилатися на примусове становище («Нетігунгштанд»).

Сташинський подібно з'ясовує свою внутрішню душевну боротьбу щодо «виконання другого доручення». Йому важко зрозуміти, як міг «Сергей» цинічно реагувати на його застереження щодо бомбового

замаху під час жалібної зустрічі на могилі Коновальця в Роттердамі, бо «там могли загинути ні в чому не винні жінки та діти». (Реакція «Сергея»: «Вони також не звертали б уваги ні на наших жінок, ні на наших дітей»). Він ще раз нагадує, як він захитався у травні 1959, коли була нагода «натиснути на пружину зброї»; як викинув цю зброю, не використавши її, у мюнхенський потік.

Ягуш: Але при цьому всьому вам ні раз не прийшло на думку не повертатися в СРСР.

Сташинський пояснює, що він попав у безвихідь, що він дуже важко провинився супроти НФР і тому не відважувався тоді просити про політичний притулок. А до того, коли в жовтні 1959 перед його відлетом до Мюнхену «Сергей» показав йому фальшиву фотознятку Бандери перед будинком на Крайтмаерштрассе, він зрозумів, що завдання виконати мусить. Цей підступ міг вказувати, що за ним стежать. Коли в листопаді 1959 він побачив в кінотижневику кадри з похорону Бандери, відчув усю низькість своїх вчинків та свою безвихідь. А поділившись обережно цими своїми враженнями з «Сергеем», почув у відповідь: «Якщо діти Бандери підростуть та усвідомлять ролі свого батька, то вони будуть тобі вдячні». Такий цинізм його «вразив дуже неприємно».

Перебування в Москві посилювало його внутрішню боротьбу. Німецька книга про адмірала Канаріса переконала його, що немає різниць між гестапо і КГБ, а німецькі книжки про життя в Америці відкрили йому очі на крайний світ. Ці і подібні книги він мусів читати в ході свого дальшого вишколу на курсі КГБ. Також польські комуністичні газети та віденська «Фольксштimme» з'ясовували ситуацію на Заході об'єктивніше, ніж радянська преса.

У той час, коли він уже разом із своєю жінкою перебував у Москві, спостеріг, що його підслухують. Шукаючи одного разу за блоціями, — «а це в Росії не є чимсь надзвичайним», — він побачив кабелі підслухового апарату. Вже раніше у розмовах зі своїми зверхниками він часто чув закиди, що, замість того, щоб перевиховати свою жінку на «радянську людину», він цілковито підпав під її вплив. Нічим не маскована цензура приватних листів і ніби випадкова заміна ковертів вказували, що все його життя поставлене під контроль. Коли він повідомив зв'язкового офіцера, «московського Сергея», про вагітність своєї жінки і цей порадив йому зробити аборт, — «що в Росії дозволяється», — то цей факт ударив його обухом. До того ще «зайшли якісь перешкоди» в його дальшому вишколі. Найбільшим ударом для себе він уважав відмову поїхати до Берліну з нагоди різдвяних свят. Новий його начальник, ген. Валентин Якович, заявив, що його дружина може подорожувати, але він, Сташинський, мусить залишитися в Москві. Тоді він відкрив своїй жінці всю правду про себе. Її порада була коротка: тікати на Захід.

Сташинський обмірковував, чи не втекти під прізвиськом Йозефа Лемана під виглядом східнонімецького втікача, не признаючись при цьому, ким він є і які злочини виконав. Він та його жінка обговорили також можливість, чи не зголоситися б їм у посольстві НФР у Москві.

В січні 1961 Інґе Сташинська виїхала до Східного Берліну, умовившись перед тим з своїм чоловіком про таємний спосіб листування. В той час Сташинський отримав нового зв'язкового з КГБ — Юрія Миколайовича, з яким стосунки ніби дещо покращали, бо, мовляв, завданням останнього було усунути дотеперішні напруження та непорозуміння. Всі заходи Сташинського дістати дозвіл на подорож до Берліну з нагоди народження його сина Петра (30 березня 1961) закінчилися цілковитим неуспіхом. Коли 9 серпня 1961 Юрій Миколайович повідомив його, що, згідно з телеграмою від 8 серпня, підписаною прізвиськом Поль, його син несподівано помер, Сташинський зважився натиснути на всі пружини, щоб дістати дозвіл поїхати на похорон свого немовляти. На своє здивування він такий дозвіл отримав і 10 серпня, о год. 10 ранку, відлетів військовою машиною в товаристві вищезгаданого зв'язкового КГБ до Берліну. Телеграму він узяв з собою.

Четвер, 11 жовтня, 15 год. по полудні

Юрій Миколайович аргументував своє товариство під час подорожі — продовжував розповідь про втечу Сташинський — тим, що не виключено, що американські розвідники отруїли його дитину, щоб заманити його до Берліну і там схопити. Прибувши того ж самого дня до Берліну, Сташинський мав можливість одверто поговорити з жінкою щойно наступного дня — 11. 8. Тоді вони вирішили визначити день похорону дитини на 13. 8. і день перед тим, у суботу, втекти до Західного Берліну. Будиночок батьків дружини Сташинського в селищі Дальгов (на захід від Берліну) стояв під постійною охороною радянських та східнонімецьких розвідників, які кружляли навколишніми вулицями в трьох автомашинах. Не зважаючи на це, Сташинському та його дружині вдалося неспостереженими вийти задніми дверима, пройти кількома городами і, ховаючись за кущі, дійти аж до шляху, що провадить до селища Фалькензее. Там в одному автогаражі винайняли авто-таксі і, об'їхавши Західний Берлін з півночі, прибули без спеціально гострого контролю на територію Східного Берліну (Сташинський легітимувався документом на прізвиське Йозеф Леманн) — до залізничної станції Фрідріхштрассе, звідси — на станцію Шенгавзер Аллее і в Західний Берлін, де відвідали тітку Інґе Сташинської. Дядько останньої повіз «Йоші» (так називали Сташинського в колі родини його жінки) до президії поліції Західного Берліну.

Зайдель (оборонець): Що стається, п. Сташинський, з радянськими агентами, які втікають на Захід?

Сташ.: Раніше чи пізніше їх досягає рука КГБ.

Зайдель: Чому ж ви перейшли на Захід?

Сташ.: Поперше, я вирішив уже не виконувати атентатів; по-друге, я переконався в Москві, що моїм обов'язком є перестерегти людей, щоб охоронити не тільки себе, але й інших.

Нойвірт (співобвинувач): Що ви думали, коли вбили панів Ребета і Бандеру?

Сташ.: Це я з'ясував уже сьогодні вранці.

Нойвірт: Чи ви вбили б свою сестру Ірину, якби дістали були такий наказ?

Сташ.: Дозвольте залишити це питання без відповіді.

Нойвірт: Чи відомий вам Тарас Чупринка, який два місяці перед тим, заки ви на доручення КГБ пролізли в підпільну групу, загинув у бою?

Сташ.: Про це нічогосінько не знаю.

Нойвірт: Чи відомі вам такі прізвища, як от Галичин, Добрянський, Смаль-Стоцький?

Сташ.: Ні.

Нойвірт: Чи українська підпільна діяльність була спрямована тільки проти поляків, як ви це твердили, чи також і проти росіян та німців?

Сташ.: Акції проти поляків велися до 1947 року; тоді поляків виселено з України. Після цього підпілля в основному боролось проти росіян.

Нойвірт: Як відомо, український визвольний рух прагне відділити Україну від Росії. Чи на основі радянської конституції України не має права на вільне та самостійне існування?

Сташ.: Я не правник, щоб відповідати на таке питання.

Нойвірт: Чи знаєте, що сталося з вашим дядьком Петром?

Сташ.: Ні.

Нойвірт: Його замордували більшовики в 1941 році.

Сташ.: Мені відомо, що його арештували в 1939 році.

Нойвірт: Ви називаєте себе росіянином, хоч одночасно твердите, що ви з походження українець. Як це пояснити?

Сташ.: Коли я вживаю окреслення росіянин, то роблю це в розумінні державної приналежності.

Нойвірт: Чи відомі вам факти, що СРСР використовує дипломатичну пошту для перевозу таємної зброї чи подібних речей?

Сташ.: Таких прикладів я подати не можу. Однак мені відомо, що радянських дипломатів використовують для розвідувальної праці.

Після цього до ставлення запитів підсудному зголосився адвокат Адольф Міер, правний заступник співобвинувача пані Дарії Ребет.

Міер: Яку платню ви отримували як агент КГБ?

Ягуш читає із слідчих протоколів: 1951-1952 — 800 карб., 1953-1954 — 1500 карб., 1955-1958 — 800 нім. марок, 1959 — 900 нім. марок, 1960 — 2500 карб.

Сташ.: Крім цього, я отримував під час подорожей до Мюнхену по 30-50 нім. марок на день.

Міер: Чи відзначення орденем «Червоного прапора» було пов'язане з якоюсь грошовою платнею? Чи за виконання завдань ви отримували якісь грошові винагороди?

Сташ.: Ні. Ні орден, ні виконання окремих завдань грошима не гоноруються.

Міер: Але ж відомо, що з орденами часто пов'язана місячна платня.

Сташ.: Я не дістав ордена в Америці!

Міер: Чи не думаєте, що «Сергей» міг спостерігати вашу внутрішню боротьбу, про яку ви тут так багато говорите?

Сташ.: Не припускаю. Мене ж сім років дресували, щоб назовні не показувати своїх внутрішніх зворушень та переживань.

Міер: Чи відома вам історія українського визвольного руху за останні 50-80 років? Чи відомо вам, що Петлюра і Коновалець були вбиті більшовиками?

Сташ.: Ні, ця історія мені не відома. Що Петлюра був убитий, чую уперше тут на залі.

Міер: Чи відомо вам, що в грудні 1917 Ленін визнав державний суверенітет самостійної України, а опісля напав на цю державу?

Сташ.: Мені це не відомо. Але ви ставите мені питання так, якби я був професором історії.

Міер: А, може, ви знаєте, за що боролася ваша молодша сестра?

Сташ.: За самостійну Україну.

Міер: Чи знаєте, де лежить Білогорща?

Сташ.: Прошу повторити назву, бо я не дочув. (Коли йому дуже виразно повторено цю назву, Сташинський відповів рішучим «ні». До речі, Білогорща віддалена на яких 40 км від Борщович).

Додаткове запитання д-ра Ганнса Нойвірта, правного заступника співобвинувача пані Ярослави Бандери: «Що вам відомо про Данкова, за мешканням якого в Мюнхені ви стежили?»

Сташ.: Це — Стецько, який був «міністерпрезидентом» чи міністром в уряді, який постав за німців.

В дальшому ході процесу президент сенату д-р Ягуш прочитав на цьому місці деякі уривки з протоколу поліційного переслухання Степана Бандери в Мюнхені, в лютому 1956 року. З прочитаного тексту не було ясно, з приводу якої справи був тоді переслуханий органами мюнхенської поліції С. Бандера. Однак з українського погляду ці прочитані на залі тексти не могли робити позитивного враження ні щодо особи переслуханого, ні щодо висловлених ним

тоді оцінок у справах української політики. В цьому протокольному документі С. Бандера, м. ін., дав «характеристику» двох т. зв. «розламів в ОУН» — 1940-1941 та 1954 рр. М'яко висловившись, це була дуже однобічна характеристика, скомпонована в сенсі, що «від ОУН, законно керованої С. Бандерою», відкололизя група А. Мельника і група Л. Ребета. У зв'язку з цим фактом виникає дуже просте питання: чи справді форум якоїнебудь поліції є місцем для складання «політичних декларацій»?

*

Тепер прийшла черга на переслухання свідків чи експертів у ролі свідків.

Експерт-графолог від Федерального кримінального управління («Бундескрімінальамт») ствердив тотожність підписів Б. Сташинського, зроблених ним на різних документах, де він підписався різними прізвищами згідно з своїми тодішніми фальшивими документами.

Дядько Інге Сташинської з Західного Берліну коротко та переконливо оповів про суботу, 12 серпня 1961, коли його небога та її чоловік Йоші (тобто Сташинський) прибули до його помешкання і просили, щоб він «негайно повіз російського офіцера таємної служби» (тобто оскарженого) до президії західноберлінської поліції. Свідок повіз його туди своєю автомашиною.

Директор Інституту судової медицини в Гайдельберзі, проф. Мюллер, продемонстрував висліди експериментів, виконаних в його інституті при допомозі зреконструйованого пістоля-шприца, і дійшов до незаперечного висновку, що вистреленими з цього пістоля випарами синильної кислоти («Блявзойре») можна вбити людину і що після двох днів не можливо знайти жадних слідів в убитого. Синильна кислота залишає сліди передусім у легенях та печінці, які однак по певному часі зникають. При ціянкалії цей процес триває довше, бо щойно в шлунку він перемінюється на синильну кислоту, яка дістається в кров. Також нікотина в плинному стані діє подібно до синильної кислоти, з тією різницею, що на об'єкті пострілу залишає жовту пляму; при вчинках Сташинського нікотину до уваги брати не можна, бо не було жадних жовтих слідів. Щодо пілюль, споживаних Сташинським перед виконанням атентатів, д-р Мюллер висловлює думку, що могла б бути мова про пілюлі, які звільняють людину від моральних скрупулів; з великим застереженням він вказує на «первентин», який однак треба споживати у великій кількості.

На цьому місці постає дискусія між ним і проф. Равхом з Інституту психіатрії при Гайдельберзькому університеті. Останній твердить, що «найвищою мірою неправдоподібним є існування такого роду пілюль». Один з федеральних суддів вказує при цьому на факт, що в травні 1959, коли оскаржений захитався і не виконав атентату на Бандеру, він таку пілюлю спожив, виходило б, без будь-якого наслідку. Ця дискусія важлива тим, що йшлося про питання, чи

можна до оскарженого стосувати параграф 51, абзац 2, кримінального кодексу НФР, де говориться про послаблену відповідальність проступника.

Протизасобом проти синильної кислоти можна б уважати «амільгідрид» — до такого висновку дійшов д-р Мюллер, мавши на увазі ампули, що їх роздушував у лівій руці Сташинський після виконання атентатів.

Від імени директора мюнхенського Інституту судової медицини, проф. Вольфганга Лявеса, який відповідає за розтини тіла Лева Ребета і Степана Бандери, протокольний звіт про ці розтини прочитав д-р Вольфганг Шпанн — доцент у цьому інституті.

У випадку Ребета стверджено, як це зробив також поліційний лікар, смерть від розриву серця, кровоносні судини якого були дуже послаблені; також печінка виявила поважне захворювання. З огляду на те, що розтин тіла міг бути проведений щойно два дні після смерті (в понеділок, 14. 10. 1957), вже не можна було констатувати слідів синильної кислоти. Однак не можна виключати смерті від випарів цієї кислоти. Недоцільним було розкопувати могилу покійника, бо після перших зізнань Сташинського восени 1961 року проминуло понад 700 днів від смерті Л. Ребета; за такий проміжок часу аж ніяк уже не можливо встановити найменших слідів синильної кислоти. Це підтверджує вся фахова медична література. Скалок скла ампули на лиці покійника не знайдено.

Розтин тіла Бандери був зроблений наступного дня після його смерті. Без усякого сумніву стверджено, що смерть наступила в наслідок синильної кислоти, введеної в організм — сильний запах мигдалів із шлунка та мозку. В шлунку знайдено рештки овочів. Біля уст помічено поранення від скалок скла, що тоді нічим не можна було пояснити. Також стверджено таке поранення слизових тканин. В час обох розтинів тіла нічого не було відомо про можливість вбивати людину при допомозі отруйних випарів з пістоля-шприца.

П'ЯТИЙ ДЕНЬ — СВИДЧЕННЯ ПОЛІЦІЙНИХ ТА РОЗВІДУВАЛЬНОГО ЕКСПЕРТІВ; ПСИХІАТРИЧНА ОЦІНКА ПІДСУДНОГО

У п'ятницю, 12 жовтня, публічне засідання суду почалося щойно о год. 9,30, бо «при закритих дверях» (тобто при відсутності представників преси та всіх слухачів, за винятком правних заступників обох співвинувачуючих сторін) переслухано, здається, свідків, безпека яких могла бути загрожена. Після відкритого засідання першої половини дня в кулюарах міжнародної преси ставлено щодо прізвищ цих свідків такі припущення: а) колишній радник німецької Федеральної розвідної служби Гайнц Фельфе, якого арештовано

на початку листопада 1961 за агентурну співпрацю з КГБ; б) людина, з якою Сташинський зустрічався в Мюнхені, Авсбурзі та Ной-Ульмі впродовж 1956 року, щоб завербувати її на службу КГБ, і прізвище якої за згодою оборонця було виєліміноване головою сенату з ходу обговорення та фігурувало «на 13 стор. акту оскарження» (до речі, журналісти цитували це прізвище на підставі передпроцесової статті в тижневику «Кріст унд Вельт» від 27 квітня 1962); в) Інґе Сташинська, дружина оскарженого; г) Євгенія Мак, яка трагічного 15. 10. 1959 о год. 12, виїхала автомашиною разом з С. Бандерою з-під будинку на Цеппелінштрассе 67. Ці журналісти також довідалися з кіл присутніх у залі членів ЗЧ ОУН, що до федеральної прокуратури ніби зголосився брат Б. Сташинського, який живе на півдні Франції; вони подали також прізвище та ім'я нешлюбного сина батька Сташинського і назву міста його перебування.

Першим, хто свідчить цього дня, є кримінальний інспектор Фангауер, який працює в «групі безпеки» Федерального кримінального управління. Він стверджує, на питання д-ра Ягуша, що ніхто не впливав на нього, щоб робити такі чи такі заяви перед судом. Фангауер керував поліційним слідством проти Сташинського від 1 вересня 1961, коли американська розвідувальна служба, до якої в Берліні зголосився оскаржений через посередництво тамошньої німецької поліції, передала справу Сташинського німецьким поліційним органам. Спочатку він у цілому не вірив розповідям Сташинського і вважав їх твором фантазії. Але при конфронтації цих розповідей з перевіреною документацією — підтверджені летунськими компаніями дати польотів підсудного з Берліну до Франкфурту чи Мюнхену і назад, встановлені в готелях зголошувальні листки і всі деталі. подані Сташинським щодо обставин вбивства Л. Ребета і С. Бандери — він дійшов до безсумнівного та незаперечного переконання, що арештований говорить правду. На жаль, з браку документації не можна було встановити числа кімнати в готелі «Грюнвальд», де в квітні 1957 замешкав Сташинський, щоб з вікна своєї кімнати стежити за Л. Ребетом, коли цей ішов на працю до редакції «Українського самостійника». Стверджено, що з вікон готелю, які виходять на Дахауер Штрассе, таки можна робити такі обстеження. Між свідком і підсудним виникає непорозуміння на тлі, чи під час переслухання Сташинського в сходовій клітці будинку на Карлспляц 8 (для реконструкції обставин убивства Л. Ребета) вживався магнітофонний апарат, чи ні. Сташинський казав, що так, а Фангауер заперечував. Але інспектор мусів податися, підтвердивши свого опонента: «Так, це — відповідає правді». Свідок склав присягу на правдивість своїх зізнань.

Старший кримінальний майстер Фукс («Кримінальбермайстер» — ранґа, що відповідає старшому сержантові), співпрацівник мюнхенської поліційної комісії для справ убивств («Мордкомісіон»), заявив, що Сташинський з першого погляду пізнав фотознятку Бісаґи-Надій-

чина. При яких обставинах ця фотознятка опинилася в його посіданні, свідок пригадати собі не може. Він також підкреслив, що розповіді Сташинського під час слідства підтвердилися перевіреними документальними даними. Можливим є, що Сташинський м'г бачити поліційний віз біля будинку на Карлспляці 8, коли 12. 10. 1957, о год. 13 повертався з «Гофгартену» до готелю. Фукс переслухував пані Мак коротко після смерті С. Бандери, тобто вже 15. 10. 1959. Він був тим, хто в замку входових дверей до будинку на Крайтмаерштрассе 7 знайшов відламани бороди ключів, про що в слідстві та на суді зізнав Сташинський. Між цим свідком і підсудним також виникла суперечка на тему, хто накреслив плян вулиць, якими йшов Сташинський після вбивства Л. Ребета. Свідок твердив, що такий плян нашікував він сам на підставі заповідань арештованого, що цей заперечив. Знову вишло, що підсудний мав рацію. Цей свідок також склав присягу.

З напруженою увагою представники преси та всі учасники процесу вислухали висновки експерта Федеральної розвідчої служби, радника фон Бутляра, сподіваючись почути від нього відразу про справи, які лежать близько до політичних сенсацій. Однак на цю сенсацію довелося чекати дещо довше. Нмецький експерт від розвідувальної роботи СРСР та «східного блоку» почав з підтвердження правдивості радянських документів, пред'явлених Сташинським після його втечі на Захід. Фахова експертиза оцінила їх безсумнівно оригінальними. Подавши побіжний опис побудови апарату КГБ, він докладніше зупинився на змінах у структурі цього апарату, які зокрема зайшли в ньому після XX з'їзду КПРС. На його думку, «відновлення принципів соціалістичної законности» не означає відмови від засобів терору, а умовну «лібералізацію» цих засобів: тепер ліквідовано тільки самовілля окремих органів поліції, щоб на це місце ввести засаду співвирішальности та колегіальности. Акти терору обмірковуються тепер у відповідних греміюмах. Александр Н. Шелепін, який з жовтня 1958 по листопад 1961 очолював КГБ, не має за собою кар'єри поліційного апаратника; як колишній всесоюзний секретар комсомолу він є політично профільованою особою і належить до вужчого кола прихильників Хрущова. Тепер він піднявся на партійній драбині вище, бо йому як секретареві ЦК КПРС підлягають всі справи безпеки, в тому числі також і контроль над КГБ.

Сташинського не можна трактувати як «кур'єра КГБ»; він назвав себе «таємним працівником КГБ», і це відповідає правді. До працівників цього роду належать завдання оперативного характеру. Доручення, які він отримував, були колегіально вирішувані на високому щаблі радянського апарату безпеки.

Вже з інших розвідувальних афер відомо, що назва «Науково-дослідний інститут» є маскованою назвою для КГБ. Достовірність Сташинського щодо його походження з західних областей України ствер-

дили дві довірені особи, «що добре знають околиці Львова, як також і говірку, якою там говорять українці».

Фон Бутляр дав також стислу характеристику Організації українських націоналістів, визначивши її функцію як визвольно-революційної організації, що за останні десятиріччя активно діяла на українських землях. На еміграції існують, за його окресленням «три групи ОУН — ОУНб (або ОУНр), яку очолював С. Бандера і яка проявляє найбільшу активність; ОУНм під керівництвом А. Мельника; ОУНС, яку очолював Л. Ребет і яка займається ідеологічними питаннями та науковим дослідженням ситуації на Україні».

На цьому місці д-р Зайдель (оборонець) попросив фон Бутляра з'ясувати, що він розуміє «під революційністю ОУНб, бо в слідчих актах процесу є письмова оцінка відомого знавця східноєвропейських справ, який — цей професор — визначає революційність ОУНб як „схильність стосувати засоби насилля та бомби”».

Бутляр: Відомо, що революції в м'яких рукавичках не робляться.

Ягуш: Інакше й бути не може.

П'ятниця, 12 жовтня, год. 15,30 по полудні

Засідання суду почалося спізнено, бо знову ведено розправу «при закритих дверях».

Зайдель (ставить питання Бутляру): Що стається з радянськими агентами, які переходять на бік Заходу?

Бутляр: Кожний перебіжчик мусить рахуватися з помстою КГБ. Є багато випадків викрадання людей. Єдина порада: бути якнайобережнішим і про можливі загрози та небезпеки з боку КГБ негайно повідомляти дані органи безпеки стосовної країни.

Щойно тепер прийшла сенсація, на яку з нетерпінням чекали деякі німецькі журналісти. Фон Бутляр повідомив, що «колишній співпрацівник „Бундеснахріхтендінст-у”, радник на пробу Гайнц Фельфе», який виявився агентом радянської розвідки і який з перших днів листопада 1961 знаходиться під арештом, поінформував Східний Берлін про втечу Сташинського та про його самооскарження. Фельфе був якоюсь мірою інформований про хід слідства у «справі Сташинського». Німецька розвідувальна служба перехопила 20 та 27 жовтня 1961 зашифровані радіоінформації з Москви, призначені для Фельфе, де двічі ставлено питання, якою є реакція на виступ Ліппольца під час пресової конференції, що відбулася 13 жовтня 1961 у Східному Берліні і де Ліппольц широко зреферував московську версію смерті С. Бандери.

Після цієї заяви декілька кореспондентів у поспіху залишили судову залу, щоб поінформувати свої редакції про німецьку сенсацію.

Свідок, який зізнавав з лави експертів, був запрошений головою суду до «пульту свідчень», щоб там скласти присягу, яку президент сенату д-р Ягуш попередив заявою: «Ваша присяга стосується фактів, а не ваших висновків».

Професор Равх схарактеризував Сташинського як людину великої інтелігенції та знаменитої пам'яті. Психічно він є цілком здоровою людиною, яка повністю відповідає за свої вчинки. Його випадок на гойдалці в 1944 році ні в чому не порушив його пам'яті і не залишив жадних поганих для нього наслідків. Немає найменших застережень щодо його здатності бути відповідальним за вчинки. Його почуття свідомості не порушене, однак він не виконував замахів холоднокрівно. А щодо проблеми його правдомовності: в ньому рівноважиться вольова тугість з вольовою м'якістю — в основному він людина м'яка; він вміє твердо подолати свої почуття та внутрішні переживання. Це — людина твереза, не схильна фантазувати чи розказувати казки. Він є в стані швидко орієнтуватися і схоплювати суть справи. Науково не можна дослідити та встановити, чи хтось неправду говорить свідомо та інформує фальшиво. Оскаржений є людиною, яка не завжди вміє думати самостійно; він постійно потребує якогось авторитету, якому радо кориться. Таким авторитетом для нього були комуністична ідеологія та КГБ, а опісля його жінка. Годі уявити собі його втечу без її ініціативи. В цілому Сташинський є особою ще не визрілою.

Зайдель (реплікуючи на з'ясування Равха): Не вільно забувати, що оскаржений пройшов упродовж 7 років досконалу психічну дресуру.

Голова сенату д-р Ягуш повідомляє, що процес продовжуватиметься в понеділок, 15 жовтня, о год. 9 ранку.

ШОСТИЙ ДЕНЬ — ПРОМОВИ ПРОКУРОРІВ, СПІВОВИНУВАЧУЮЧИХ СТОРІН ТА ОБОРОНЦЯ

Понеділок, 15 жовтня, 9,04 год. ранку

Оборонець Сташинського, д-р Гельмут Зайдель, складає заяву, що оскаржений хоче з'ясувати свій теперішній погляд щодо своїх вчинків.

Сташ.: Мені не є так легко говорити про це. Я вважав Ребета і Бандеру противниками та ворогами народу. Головним мотивом моїх вчинків був примус наказу, який мені було дано. Коли ж згодом я перемінився (він заклопотано усміхається — прим.) політично та ідеологічно, я пізнав, що мої вчинки є вчинками злочинними.

Першим промовив заступник прокурора, радник обласного суду д-р Оберле, який у 40-хвилинній промові зрештучував злочинну діяльність обвинуваченого, із зустрічі з капітаном КГБ Ситниковським почавши, а на двох кримінальних убивствах у Мюнхені скінчивши. «У випадку д-ра Лева Ребета, — сказав він, — Сташинський скваліфікував себе в очах КГБ як успішний атентатник і тому його обрано для виконання чергового атентату». Підсудний признався в усьому, і його визнання зроблені добровільно; але цього факту не вистачало б, щоб його засудити. Його визнання підтверджуються цілим ланцюгом незаперечних доказів. Поданий ним життєпис повністю згоджується з принесеними ним документами. «В його зізнаннях немає ні одного серйозного протиріччя, тому ці зізнання заслуговують на повне довіря». «Для прокуратури вже з довгого часу не було найменших сумнівів щодо його визнання». Якщо існують неясності щодо свідчень пані Губер, то вони постали «в наслідок пересунень у пам'ятевій здатності людини реконструювати факти після довгого проміжку часу». Важливі факти були також з'ясовані під час непублічного засідання суду в п'ятницю.

Федеральний прокурор д-р Кун підкреслив у своїй промові, яка тривала 1 год. 15 хвилин, що йдеться «про політичне кримінальне вбивство, про атентати на двох провідних політиків українського екзилу» і що «фізична ліквідація емігрантських провідників виконується, як це окреслив Сташинський, в інтересах російського народу». Процес став сенсаційним тому, що вбивник був виконавцем рішення та наказів КГБ. Наказодавці не є якоюсь групою політичних екстремістів, а найвищими службовцями державної інституції. До того, найвищі державні органи схвалюють рішення вчинити кримінальні вбивства і нагороджують виконавця орденом. «У цьому процесі йдеться не тільки про вбивства та вимір кари, але також і про грубе порушення суверенності іншої держави — Німецької Федеративної Республіки. Цей факт заслуговує на окреме відзначення... КГБ, давши в руки Сташинського убивчу зброю, вклав у ці руки також і престиж своєї держави... Оскаржений, який був свідомий неморальності своїх вчинків, не зробив ні найменшої спроби, щоб протистояти злочинним наказам або щоб ухилитися від співпраці з КГБ».

Документ т. зв. «Науково-дослідного інституту» з адресою «поштова скринька 964» підтверджує, що вбивник діяв зумисно, пляново та продумано; вбивник був свідомий, що йдеться про підступні атентати. Це — кримінальне вбивство, що карається за параграфом 211 кримінального кодексу НФР, який злагіднюючих обставин не передбачає і який встановлює покарання досмертною важкою тюрмою. В прокуратури немає жадних сумнівів щодо кримінальної відповідальності оскарженого: накази щодо вбивств не були законними; вбивства були виконані з порушенням принципів міжнародного права; сліпий

послух ніяк не може звільнити людину від виконаного нею злочину. До оскарженого не можна стосувати параграфу 52, який говорить про скрутне становище проступника. Його велика сповідь, яка в таких випадках рідко трапляється, заслуговує на визнання; також треба брати до уваги його переживання з юнацьких років, коли на його батьківщині йшла «війна всіх проти всіх». Треба вірити і зміні його поглядів. Не зважаючи на це, злагіднюючих обставин йому визнати не можна. Тому прокурор запропонував покарати Сташинського:

— двічі досмертною тюрмою за кримінальне вбивство Ребета і Бандери;

— трьома роками важкої тюрми за зрадницьку діяльність (шпигунство — прим.) і співпрацю з КГБ;

— позбавленням громадянських прав на все життя і

— заплаченням судових коштів.

Адвокат д-р Нойвірт заявив від імені пані Я. Бандери, що їй ідеться передусім про те, щоб оборонити добру пам'ять її чоловіка та вияснити справжню причину його вбивства, і що вона не прагне помсти. В дальшому він підкреслив, що український визвольний рух заступає засаду, що смерть за ідею не страшна і що кожний готовий вмерти за неї. Хоч процес був чисто кримінальний, його основа і тло суто політичні — ідеться про визвольну боротьбу цілого народу. Оскаржений став об'єктом диявольських метод більшовицького режиму, перебравши на себе роль модерного яничара, який у найпідліший спосіб використовує свою сестру, щоб вкратися в довір'я національного підпілля. Він свідомий, що «це ти не смієш чинити», але він зробив це; він свідомий засади «не вбивай», але він убив Ребета — ідеолога, і Бандеру — організатора українського визвольного руху. «Знищенням Ребета і Бандери ми послабимо визвольні позиції українців» — такою є диявольська логіка наказодавців у Москві.

Нойвірт згадав драматичну роль Інге Поль і факт, що спинено судове доходження проти проф. Оберлендера, проти якого Кремль повів був наклепницьку кампанію. Свою промову він закінчив: «Лев Ребет та Степан Бандера, які впали на полі свободи України, впали тим самим також на полі європейської свободи».

Понеділок, 15 жовтня, 15,02 год. по полудні

До слова був запрошений адвокат Мієр, правний заступник співобвинувача пані Д. Ребет. Він ствердив, що визнання вини підсудним було тверезе та речеве, в наслідок чого процес був у стані з'ясувати лаштунки злочинної діяльності КГБ. До цього спричинився передусім діловий спосіб ведення засідань суду. Одночасно процес на-

світлив визвольну боротьбу українського народу. «При цій нагоді хочу ствердити, — сказав Мієр, — що сили українського визвольного руху коріняться в Україні, а не на еміграції; ОУН з-за кордону тільки підтримує ці змагання на батьківщині. Трагізмом цього процесу вважаю смерть двох заслужених борців за державну самостійність України».

Мієр ствердив, що вбитого Лева Ребета знайдено на другому поверсі і що Сташинський говорив про атентат, виконаний ним на сходах між партером і першим поверхом. Одночасно він висловив здивування, що суд не знайшов можливості переслухати пані Дарію Ребет щодо обставин, попереджуваних смертю її чоловіка, і що її офіційно не повідомлено було у відповідний час про неприродний характер цієї смерті.

В дальших своїх висновках Мієр висловив погляд, що йдеться про звичайне вбивство («Тотшляг») і пояснював, що д-р Ребет не був убитий підступно («гаймтюкіш»), а через «використання моменту заскочення». Тому не можна карати підсудного як кримінального вбивника («Мердер»).

Ягуш: Чи ви, пане адвокат, ставите в цій справі формальний внесок? (Мієр заперечив).

Мієр визнав за оскарженням «стан примусу в наслідок наказу» («Бефельснотштанд»), не зважаючи на факт, що він «виявив особисту нездатність ухилитися від наказу». Моя мандантка, — говорив адвокат, — оцінює вбивство свого чоловіка з перспективи визвольної боротьби України і, знаючи обставини в СРСР, має навіть деяке розуміння для способу, як боронить себе Сташинський, мовляв, він діяв під примусом наказу. Вона вважає, що можна припускати, що в СРСР не є можливо наказу не виконати. А в дальшому контексті: Пані Ребет, яка звірилася мені, що могла б бути правним оборонцем оскарженого, не відчуває до нього ненависті і навіть жаліє Сташинського; вона вірить, що підсудний жаліє свого злочину. Смерть свого чоловіка вона трактує як поворотний стовповий камінь на шляху визвольної боротьби України.

«Я вважаю оскарженого, — закінчує Мієр, — винним у виконанні звичайного вбивства. Лагідний вирок є також покутою».

Із слова пані Дарії Ребет відновую такі місця:

«Насамперед я маю сказати, що мені дуже важко бути в ролі співобвинувача... Кого я обвинувачую? І якщо я маю відповісти на це питання точно і правдиво, а таким є справді моє бажання, то відповідь моя звучатиме так: оскарження стосується наказодавців, російсько-більшовицького режиму, радянської системи, в яку людину вбудовано безоглядно і майже фаталістично і в якій вона стає механічним складником.

Все те, що виявилось тут цими днями, я сприймаю як глибоку та жорстоку трагедію. Я не маю супроти оскарженого почуття злости і ненависти. Це я можу сказати і твердити також від імені мого майже дорослого сина, точніше обох моїх дітей. З чисто людського погляду оскарженого можна жалувати, і я не кладу ніякої ваги на те, щоб його покарано гостро. Справу Сташинського я бачу... як явище, що є відзеркаленням трагічної долі нашого народу. Це явище не стоїть відірваним від усього іншого, замкненим у собі. Воно є тільки одним фрагментом в усьому історично-політичному комплексі змагань українського народу до вільного, людського, державно-незалежного життя...

Стосовно зізнань оскарженого про українську еміграцію, про її керівних осіб... належить ствердити наступне: тут маємо справу з умисним звуженням і сплосценням справи... Еміграція в своїй масі вже давно знає, чому вона опинилася на Заході... Далекосяжна роль російських можновладців та наказодавців у розгляданих на цьому суді речах ясно доводить, що проблема України є для московської метрополії саме проблемою, питома вага якої зростає дедалі більше.

З особистого становища деяких речей направити не можна... Якщо відомості про те, що тут діється, проб'ються крізь залізну завісу, то вони, можливо, дадуть обманеним людям привід замислитися... З другого боку, і західний світ міг би повчитися чого з таких випадків і зробити для себе розумні практичні висновки. В такому аспекті, хочеться думати, все те, що сталося, не залишиться без значення».

Із слова 21-річної доньки С. Бандери, панни Наталії, повний текст якого вже був опублікований в українських газетах, цитую його закінчення:

«Мій незабутній батько виховав нас у любові до Бога й України. Він був глибоко віруючим християнином і загинув за Бога і за незалежну, вільну Україну... Мій блаженній пам'яті батько... залишиться провідною зіркою всього мого життя, так само — життя мого брата та моєї сестри і української молоді».

Після цього слідували промови колишнього члена американської палати репрезентантів, адвоката Ч. Керстена, та секретаря Українського народного союзу у США, адвоката проф. Я. Падюха. Керстен говорив англійською мовою. Тексти обох промов також опубліковані в українській пресі. До письмового та усного німецького перекладу промови Керстена д-р Ягуш висловив своє застереження: «Дозволю собі вказати на те, що йдеться про вільний переклад».

Оборонна промова д-ра Гельмута Зайделя була побудована фахово і виголошена блискуче. Він вказав на те, що процес є «знаменним вирізком з визвольної боротьби одного з великих народів — народу українського» і що за його перебігом «з великим напру-

женням та увагою стежать весь світ та українська еміграція». Зайдель спеціально заакцентував, що в 1950-1957 рр. його мандант «попав у млин ідеології» і що «при керівництві його волі постійно сидів хтось інший». «Вже пані Ребет, якій на цьому місці висловлюю подяку за її великодушну людяну поставу, — говорив він, — ствердила, що радянська система жорстоко калічить тіло, душу і життя людини». Він вважає, що підсудного не можна трактувати як відповідального виконавця, а тільки як помічника у виконанні злочинів, бо головний виконавець не сидить тут, на лаві обвинувачених. Сташинський отримав накази вбивати від уряду своєї країни, і не можна забувати, що діалектичний матеріалізм став для його визнавців чимсь у роді релігії. Сташинський прийшов ніби з іншого світу, де не існують критерії моралі, де немає індивідуальної волі і де все життя підкорене безастережному служінню більшовицькій системі. Оскаржений не мав можливості вирішувати вільно, бо він постійно був загрожений брутальним насиллям. Пояснюючи різницю між відповідальним виконавцем злочину і «помічником виконавця», Зайдель покликається на писання д-ра Ягуша в цій справі, опубліковані в журналі «Дойче Юрістенцайтшріфт», і на рішення берлінського п'ятого сенату для кримінальних справ. «Вчинки були виконані, — говорить оборонець, — бо цього прагнув головний винувник-виконавець, а його помічник мусів триматися директив цього головного виконавця». На закінчення Зайдель висловив прохання, щоб суд узгледив у своєму вирокі злагіднюючі обставини, які виникають з параграфів 211, 212 та 213 кримінального кодексу НФР, як також і параграф 51, абзац 2, цього ж кодексу, бо не є виключеним, що Сташинський діяв під впливом хемічних пілюль. «Підсудний був тільки сліпим знаряддям Комітету державної безпеки (КГБ) СРСР».

Федеральний прокурор К у н коротко ствердив, що немає потреби узгляднювати названі оборонцем параграфи, бо оскарженого треба покарати як кримінального вбивника («Мердер»).

Д-р Ягуш висловлюється, що якби зайшли розбіжності в цій справі між сенатом і прокуратурою, треба б засягти рішення великого сенату, а це означало б поновлення процесу. (Великий сенат складається з уповноважених представників усіх сенатів Федерального трибуналу; його рішення та інтепретації є безвідкличні). Прокурор підтверджує таку розв'язку.

На питання д-ра Ягуша, чи оскаржений не бажає скористатися з права кінцевого слова, Сташинський каже: «Все, що я міг сказати, я сказав. Визнання моєї провини є моїм каяттям. Я свідомий своєї вини і прошу бути поблажливими до мене».

Проголошення вироку президент сенату заповів на п'ятницю, 19 жовтня, о год. 9 ранку.

У вироді сказано: Від імени народу. Оскаржений є винен у допомозі при виконанні кримінального вбивства в двох випадках. Він є засуджений на 8 років важкої тюрми; слідче ув'язнення враховується до кари; кошти процесу покриває оскаржений.

В глибоко продуманій промові д-р Гайнріх Ягущ якнайдокладніше умотивував вирок, подавши при цьому знамениту аналізу політичного тла, на якому виникли два наказані державними органами кримінальні вбивства.

«В квітні 1957 зближається для Сташинського внутрішня і зовнішня катастрофа — каже, м. ін., д-р Ягущ. — Він має вишпигувати в Мюнхені духового керівника однієї української політичної групи. Влітку того ж року коротко та ясно наказують йому вбити Ребета... Спеціальний висланник Москви навчає його, як поводитися з отруйною зброєю..., яку вже вживали проти людей з найкращим успіхом. Ця зброя викликає раптову смерть і не залишає жадних слідів...»

«Радянська таємна служба безпеки тепер уже не вбиває свавільно, тепер вбивають людину на виразний наказ уряду. Політичне вбивство є тепер, так би мовити, інституціалізоване».

«Якби не радянська система, яка розцінює вбивство, виконане в державному інтересі, як допущений та необхідний засіб, то підсудний був би сьогодні вчителем десь на Україні... Але політична дресура вможливила йому бачити в Ребеті зрадника та ворога народу, і цим він тимчасово заспокоїв своє сумління...»

«На підставі одного попереднього процесу відомо, що СРСР надужив члена свого представництва для шпигунства проти НФР. Тепер з прикрістю треба ствердити, що СРСР наказує і здійснює на території НФР замаху кримінальних убивств... Не зважаючи на факт, що кільцеві судини серця п. Ребета були пошкоджені, стверджено, що його смерть виникла в наслідок вчинку підсудного...»

«Згодом на доручення тих самих офіційних відповідальних кіл у Москві КГБ спрямовує оскарженого на екзильного політика Степана Бандеру, який також живе в Мюнхені як провідник однієї української групи... Бандера надходить коротко перед 13 год.; Сташинський вкрадається до будинку і діє там неначе якийсь рафінований автомат — стріляє своє отруйне стріливо в обличчя жертви і з поспіхом знижає...»

«... Оскаржений вміє подати такі деталі, про які фактично може знати тільки той, хто був причасний до даної справи... Провокацію з радянського боку треба виключати. В цьому випадку він повинен би був подати на радянське доручення тільки себе самого як виконавця злочинів. У ніякому разі йому не доручали б складати зізнання,

які спеціально компромітують СРСР. Ні за жадних умов він не міг би твердити, що був обговорений плян транспортувати отруйну зброю при допомозі дипломатичного кур'єра... Хто під час судового процесу бачив поведінку підсудного та чув його з'ясування, ледве чи буде сумніватися щодо правдивості його визнання. Так оцінив його також експерт...»

«... Оскаржений в обох випадках не був виконавцем вчинку. Хоч він сам виконав потрібні для вбивства вчинки, він був тільки знаряддям та помічником. Винуватцями, тобто виконавцями вбивств, є ті, хто відповідально запланували атентати і щодо особи, і щодо місця, і щодо самого перебігу вбивства, при чому вони розпрацювали ці плани аж до найменших деталей... Сташинський тримався меж, точно визначених йому наказодавцями».

Цих кілька цитатів вистачає, на нашу думку, щоб мати принаймні побіжне уявлення про обґрунтування судом свого вироку в цьому справді небувалому процесі в Західній Європі.

Відкритим може залишитися питання, чи цим вироком замикається т. зв. «справа Сташинського». З правдоподібністю, яка межує майже з упевненістю, можна б на теперішньому етапі сказати, що «так».

А на закінчення хочемо підкреслити, що судовий процес був ведений дуже коректно і дуже об'єктивно. Це треба завдячувати всім п'ятьом федеральним суддям 3-го сенату для кримінальних справ, у тому числі зокрема і передусім голові сенату — д-рові Гайнріхові Ягшу.

З М І С Т

Перший день:

Сташинський зізнає про себе 4

Другий день:

Підготовка і опис убивства Лева Ребета 12

Третій день:

Підготовка і опис убивства Степана Бандери — Переслухання
свідка пані Губер та офіційного перекладача 19

Четвертий день:

Сташинський знову про себе — Свідчення дядька Інге Поль
та судово-медичних експертів 28

П'ятий день:

Свідчення поліційних та розвідувального експертів — Психіа-
трична оцінка підсудного 35

Шостий день:

Промови прокурорів, співобвинувачів та оборонця 39

Сьомий день:

Вирок та його обґрунтування 45

